משנה · אחרונים · עיקר תוספות יום טוב · סדר נזיקין

עיקר תוספות יום טוב על משנה אבות

משולם בן יואל כץ, רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

עיקר תוספות יום טוב על משנה אבות

משולם בן יואל כץ, רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/עיקר-תוספות-יום-טוב-על-משנה-אבות/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה 39-202611200317v של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 5
משנה ג 5
משנה ד 6
משנה ה 6
משנה ו 6
משנה ז 7
משנה ח 7
משנה י 7
משנה יא 8
משנה יב 8
משנה יג 8
משנה טו 8
משנה טז 8
משנה יז 9
משנה יח 9
פרק ב 9
משנה א 9
משנה ב 10
משנה ג 11
משנה ד 11
משנה ה 11
משנה ו 12
משנה ז 12
משנה ח 12
משנה ט 13
משנה י 13
משנה יא 14
משנה יב 14
משנה יג 14
משנה יד 15
משנה טז 15
פרק ג 16
משנה א 16
משנה ב 16
משנה ג 17
משנה ד 17
משנה ה 17
משנה ו 17
משנה ז 18
משנה ח 18
משנה ט 19
משנה י 19
משנה יא 20
משנה יב 20
משנה יג 20
משנה יד 20
משנה טו 21
משנה טז 21
משנה יז 21
משנה יח 23
פרק ד 24
משנה א 24
משנה ב 24
משנה ד 25
משנה ה 25
משנה ז 26
משנה ח 26
משנה ט 26
משנה י 26
משנה יא 27

משנה יב 27
משנה יג 28
משנה טו 28
משנה יז 28
משנה יט 29
משנה כ 29
משנה כא 29
משנה כב 29
פרק ה 30
משנה א 30
משנה ב 30
משנה ג 31
משנה ד 31
משנה ה 32
משנה ו 32
משנה ז 33
משנה ח 34
משנה ט 34
משנה י 35
משנה יא 35
משנה יב 35
משנה יג 35
משנה יד 35
משנה טו 36
משנה טז 36
משנה יז 36
משנה יח 36
משנה יט 36
משנה כ 36
משנה כא 37
משנה כב 37
משנה כג 38

פרק א

משנה א

כְּשֶׁנִּגְלָה בְּסִינַי קִבְּלָהּ בִּכְלָלוֹתֶיהָ וּפְרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ, וְלֹא נִתְחַדְּשָׁה לוֹ הֲלָכָה, וְכִדְאִיתָא בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים שֶׁהֵבִיא רַשִׁ"י בִּתְחִלַּת פָּרָשַׁת בְּהַר סִינַי. וּלְהוֹרָאָה זוֹ אָמַר מִסִּינַי. וְלֹא דָּבָר רֵיק הוּא, שֶׁהֲרֵי זֶה אוֹת עַל הַדָּת, אַחַת הִיא לְאָמָּה, כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁקִּבְּלוּהָ, בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ, הַתַּלְמִידִים בָּנִים הֵם לַה', מַה שֶּׁתַּלְמִיד וָתִיק עָתִיד לְחַדֵּשׁ הַכֹּל קִבֵּל מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר וַעֲלֵיהֶם כְּכָל הַדְּבָרִים, וְכִדְדָרְשִׁינַן בִּמְגִלָּה כו'. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וּמְסָרָהּ כו'. מַה שֶּׁקִּבֵּל מָסַר לְיהוֹשֻׁעַ. אֲבָל בְּמֹשֶׁה לֹא יוּכַל לוֹמַר שֶׁנִּמְסְרָה לוֹ, כִּי לֹא נִמְסַר לוֹ שַׁעַר הַחֲמִשִּׁים, כִּמְבֹאָר בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה דַּף כ"א:

וּנְבִיאִים מְסָרוּהָ כו'. כְּלוֹמַר שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא כָּל הַכְּנֶסִיָּה הָיוּ נְבִיאִים נִמְסְרָה לָהֶם הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ כו'. אֲבָל אַחַר כָּךְ שֶׁנִּתְמַעֲטוּ הַדּוֹרוֹת לֹא נִמְסְרָה כֻּלָּהּ, אֲבָל קִבֵּל כָּל אֶחָד כְּפִי כֹּחוֹ. וּמִכָּל מָקוֹם הַתּוֹרָה שֶׁבְּיָדוֹ קִבָּלָה הִיא אִישׁ מִפִּי אִישׁ עַד מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם:

וְהָעֲמִידוּ. אָמְרוּ לְשׁוֹן עֲמִידָה, לְפִי שֶׁמִּימוֹת מֹשֶׁה עַד יְמוֹת רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיוּ לוֹמְדִין בַּעֲמִידָה וְהָרַב יוֹשֵׁב עַל הַכִּסֵּא. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְלִי נִרְאֶה לְשׁוֹן וְהַעֲמִידוּ, לְהַעֲמִידָם בַּהֲבָנַת אֲמִתָּה שֶׁל תּוֹרָה [וְעִם שֶׁיִּהְיוּ הַתַּלְמִידִים הַרְבֵּה], כִּי זֶהוּ עֲמִידָה וְקִיּוּם, וְשֶׁקֶר אֵין לוֹ רַגְלַיִם: (עיקר תוי"ט).

משנה ב

וְקָשְׁיָא לִי, שֶׁאִם כֵּן אֵינָהּ אַזְהָרָה כְּלָל וְאֵינוֹ דּוֹמֶה לְאֵינָךְ. וְלִי נִרְאֶה דְּהַיְנוּ הַהֶגְיוֹן וְלִמּוּד הַתּוֹרָה, וְהַיְנוּ דִּכְתִיב אִם לֹא בְּרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

וּבְמַסֶּכֶת מְגִלָּה מְסַיֵּם, שֶׁנֶּאֱמַר אִם לֹא בְּרִיתִי וְגוֹ' לֹא שָׂמְתִּי. שֶׁבִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים הִבְטִיחַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֲפִלּוּ יִשְׂרָאֵל חוֹטְאִים יְקַיְּמִים בְּרִיאַת הָעוֹלָם בִּזְכוּת הַקָּרְבָּנוֹת. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

משנה ג

אִישׁ סוֹכוֹ. הָיָה אָדוֹן לְמָקוֹם הַנִּקְרָא סוֹכוֹ. מִלְּשׁוֹן אִישִׁי כֹּהֵן גָּדוֹל:

כַּעֲבָדִים כו'. אָמַר בְּכַ"ף הַדִּמְיוֹן וְגַם כָּפַל דְּבָרָיו אֶלָּא הֲווּ כו', וְדִקְדֵּק בִּלְשׁוֹנוֹ וְלֹא אָמַר אֶלָּא תִּהְיוּ כו', וְגַם קָרָא לָעוֹבְדִים עַל מְנַת כו' עֲבָדִים, בִּכְדֵי שֶׁלֹּא נִטְעֶה בְּשׁוּם צַד לוֹמַר שֶׁאָסוּר הוּא לַעֲבֹד עַל מְנַת כו', דְּזֶה אֵינוֹ, דְּגַם הָעוֹבֵד כֵּן צַדִּיק גָּמוּר הוּא וְעוֹבֵד ה' מִקְרֵי [וּבְחִנָּם טָעוּ צָדוֹק וּבַיְתוֹס, אֶלָּא שֶׁהָיָה לוֹ לְפָרֵשׁ שֶׁיִּהְא מִפֹּרָשׁ לְכָל שׁוֹמֵעַ], אֲבָל בָּא

לְהוֹרוֹת שֶׁיֵּשׁ מַעֲלָה וּמַדְרֵגָה יוֹתֵר גְּדוֹלָה, וְהוּא הָעוֹבֵד מֵאַהֲבָה. וּבָא לְהַזְהִירֵנוּ שֶׁנִּהְיֶה גַּם כֵּן מֵהָעוֹבְדִים מֵאַהֲבָה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב שֶׁהֶאֱרִיךְ בָּזֶה:

וּכְלוֹמַר שֶׁזֶּה הַהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּין פְּרָס לְשָׂכָר, כִּי הַשָּׂכָר הוּא שֶׁנִּתָּן בְּדִין:

שֶׁלֹּא וְכוּ'. וְנֶסְחָא אַחֲרִינָא עַל מְנַת שֶׁלֹּא וְכוּ'. וְלֹא הֲבִינוֹתִי אוֹתָהּ נֶסְחָא, דְּלֹא שַׁיָּךְ לוֹמַר לַעֲבֹד עַל מְנַת וְעַל תְּנַאי שֶׁאִם יִתֵּן לוֹ שָׂכָר שֶׁלֹּא יַעַבְדֵהוּ. וְלֹא קַשְׁיָא הֲרֵי גַּם הָעוֹבֵד שֶׁלֹּא עַל מְנַת כוּ' יוֹדֵעַ הוּא שֶׁסּוֹף הַשָּׂכָר לָבֹא וַהֲרֵי הוּא מְקַוֶּה אֶל הַגְּמוּל, זֶה אֵינוֹ, שֶׁהָעוֹבֵד מֵאַהֲבָה הוּא שֶׁבְּעֵינָיו מְקֻצָּר תָּמִיד בָּעֲבוֹדָה וְחוֹשֵׁב בְּנַפְשׁוֹ שֶׁלֹּא עָבַד כָּרָאוּי לוֹ לְרֹב אַהֲבָתוֹ בּוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאִדְרַבָּה יָרֵא לְנַפְשׁוֹ פֶּן יֶחֱטָא בְּקִצְּרוֹ בַּעֲבוֹדָתוֹ, וְאָשֵׁם. וְזוֹ שֶׁסִּיֵּם וְיהֵא מוֹרָא שָׁמַיִם כוּ', כִּנָּהוּ בְּשֵׁם שָׁמַיִם, לוֹמַר שֶׁלֹּא תִּהְיֶה הַיִּרְאָה מֵעֹנֶשׁ חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא יִרְאָה מִצַּד גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ. תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה ד

קִבְּלוּ מֵהֶם. פֵּרוּשׁ מִשְׁמְעוֹן וְאַנְטִיגְנוֹס. הָרְמָ"ה. וְיֵשׁ סְפָרִים גָּרְסֵי מִמֶּנּוּ. וְכָתַב הַמְּדְרַשׁ שְׁמוּאֵל שֶׁהִיא הַגִּרְסָא הַמְּדֻקְדֶּקֶת אִם הֶחְזְקָה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה ה

כָּל זְמַן כוּ'. בֵּין בִּהְיוֹתָהּ טְמֵאָה, שֶׁהַדִּבּוּר מֵבִיא לִידֵי תַּאֲוָה וְהַתַּאֲוָה לִידֵי מַעֲשֶׂה, וְאֵין לְךָ רָעָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ שֶׁגּוֹרֶם לְעַצְמוֹ. וּבֵין שֶׁהִיא טְהוֹרָה, שֶׁיּוֹתֵר טוֹב הָיָה שֶׁבַּזְּמַן הַהוּא יִהְיֶה עוֹסֵק בְּדִבְרֵי תוֹרָה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר וּבוֹטֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְנֶסְחָא אַחֶרֶת מְדֻיֶּקֶת, כָּל הַמַּרְבֶּה: (עיקר תוי"ט).

משנה ו

וּקְנֵה כוּ'. וְלֹא אָמַר וּקְנֵה לְךָ תַּלְמִיד, שֶׁאֵין רָאוּי לַעֲשׂוֹת דָּבָר זֶה, לַעֲשׂוֹת הָאָדָם עַצְמוֹ לְרַב וְלוֹמַר תִּלְמַד מִמֶּנִּי, כְּמוֹ שֶׁעוֹשִׂים בָּאֲרָצוֹת הַלָּלוּ. דֶּרֶךְ חַיִּים. וְלִי נִרְאֶה דְּלֹא קָשֶׁה מִידַי, דִּכְבָר הִזְהִיר וְהַעֲמִידוּ תַּלְמִידִים הַרְבֵּה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: חֶבְרָתוֹ הֱוֵה לֵיהּ לְמֵימַר. אֲבָל תְּחִלַּת דְּבָרָיו לְקוּחִים מִדִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם, וְלֹא אָמְרָם לְעִנְיַן חֶבְרַת הַלִּמּוּד, שֶׁכָּתַב שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם שֶׁיִּקְנֶה אוֹהֵב לְעַצְמוֹ שֶׁיִּתַּקְנוּ בּוֹ מַעֲשָׂיו וְכָל עִנְיָנָיו כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ אוֹ חַבְרוּתָא אוֹ מִיתוּתָא כוּ'. וְצָרִיךְ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל כוּ' שֶׁיִּמְשְׁכֵהוּ לְאַהֲבָתוֹ: (עיקר תוי"ט).

חֶבְרָתוֹ הֱוֵה לֵיהּ לְמֵימַר. אֲבָל תְּחִלַּת דְּבָרָיו לְקוּחִים מִדִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם, וְלֹא אָמְרָם לְעִנְיַן חֶבְרַת הַלִּמּוּד, שֶׁכָּתַב שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם שֶׁיִּקְנֶה אוֹהֵב לְעַצְמוֹ שֶׁיִּתַּקְנוּ בּוֹ מַעֲשָׂיו וְכָל עִנְיָנָיו כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ אוֹ חַבְרוּתָא אוֹ מִיתוּתָא כוּ'. וְצָרִיךְ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל כוּ' שֶׁיִּמְשְׁכֵהוּ לְאַהֲבָתוֹ:

משנה ז

הַרְחֵק כו'. שְׁכֵנוֹ שֶׁקָּרוֹב לוֹ אָמַר בּוֹ לְשׁוֹן הַרְחָקָה. וּבָרִשְׁע שֶׁאֵינוֹ שְׁכֵנוֹ לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר הַרְחֵק, שֶׁאֵינוֹ קָרוֹב, רַק הִזְהִיר שֶׁלֹּא יִתְחַבֵּר לוֹ. וְאָמַר בְּשָׁכֵן, רַע וְלֹא רָשָׁע, לְפִי שֶׁשְּׁכוּנַת הָרָשָׁע הִיא רָעָה לִשְׁכֵנוֹ וְקִרְבָתוֹ הֶזֵק גָּדוֹל, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּשֶׁאֵינוֹ שְׁכֵנוֹ אֵין רִשְׁעוֹ גּוֹרֵם לָאָדָם שׁוּם רַע אַף עַל פִּי שֶׁהוּא רַע לַשָּׁמַיִם אֶלָּא אִם כֵּן הוּא מִתְחַבֵּר אֵלָיו. רַב יוֹסֵף ן' שׁוּשָׁן. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וְאַל כו'. וְלֹא אָמַר שֶׁיִּדָּאֵג מִן הַפֻּרְעָנוּת, כִּי דָּבָר זֶה מִדָּה מְגֻנָּה מִי שֶׁהוּא דּוֹאֵג מִן הַפֻּרְעָנוּת. אֲבָל אַל יִתְיָאֵשׁ כו' כַּאֲשֶׁר עָשָׂה הָמָן שֶׁהָיָה בָּטוּחַ בְּגַדֶּל עָשְׁרוֹ וּכְהֶרֶף עַיִן נֶהֱפַךְ עָלָיו הַצָּלָחָתוֹ. וְזֶהוּ לְשׁוֹן וְאַל תִּתְיָאֵשׁ. דֶּרֶךְ חַיִּים: (עיקר תוי"ט).

משנה ח

וּמַה שֶּׁכָּתַב בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו שֶׁעוֹרְכִין כו', לֹא שֶׁהֵם מַטְעִימִים בְּעַצְמָם לִפְנֵי הַדַּיָּנִים, אֶלָּא עַל יְדֵי שֶׁמְּגַלִּין לְבַעַל דִּין לוֹמַר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ הֲרֵי זֶה כְּאִלּוּ הֵם טוֹעֲנִים בִּפְנֵי הַדַּיָּנִים. רַשְׁ"י. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וְלֹא אָמַר תְּהֵא טוֹעֵן כָּךְ. אֶלָּא רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁמַּשִּׂיאוֹ עֵצָה לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה, כְּהַהוּא דְּרַבִּי יוֹחָנָן בְּפֶרֶק ד' דִּכְתֻבּוֹת בְּדִין רְפוּאָה שֶׁאֵין לָהּ קִצְבָּה שֶׁנִּפְרָעִין מִנְּכְסֵי הַבַּעַל, וְיָעַץ לָהֶם רַבִּי יוֹחָנָן קוּצוּ לָהּ מִידֵי. אֲבָל לֹא סָלְקָא דַּעְתָּךְ שֶׁיִּטְעַן לְבַעַל דִּין דִּבְרֵי אָוֶן וּמִרְמָה, שֶׁאֵלּוּ הֵם רְשָׁעִים גְּמוּרִים. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

כִּרְשָׁעִים. אֲבָל שְׁנֵיהֶם כְּצַדִּיקִים לֹא, שֶׁאִם כֵּן לֹא יְחַפֵּשׂ בְּטַעֲנוֹתֵיהֶם וְיָדִין כָּל אֶחָד לְכַף זְכוּת וְלֹא יֵרֵד לַאֱמִתַּת הַדִּין. אֲבָל כְּשֶׁשְּׁנֵיהֶם בְּעֵינָיו כִּרְשָׁעִים יְחַפֵּשׂ בְּטַעֲנוֹתֵיהֶם שֶׁל כָּל אֶחָד כו', וּבְשֶׁבִיל כָּךְ יֵרֵד לַאֱמִתַּת הַדִּין. דֶּרֶךְ חַיִּים. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

דַּהֲוָה אָמֵינָא כֵּיוָן דְּאִיכָּא לְמִחְשַׁד אֵין זֶה בִּכְלָל וֶהֱוֵי דָּן כו' לְכַף זְכוּת. צְרִיכָא: (עיקר תוי"ט).

משנה י

אֵין לְפָרֵשׁ שֶׁהֵם עַצְמָם הָיוּ גֵּרִים, שֶׁאִם כֵּן אֵיךְ הָיָה אֶפְשָׁר לְמַנּוֹתָן נָשִׂיא וְאַב בֵּית דִּין. אֶלָּא שֶׁבָּאוּ מִן גֵּרִים. וּבְוַדַּאי אִמָּן מִישְׂרָאֵל הָיוּ, וְלָכֵן הָיוּ מֻתָּרִים לְמַנּוֹתָן נָשִׂיא וְאַב בֵּית דִּין. דֶּרֶךְ חַיִּים:

דְּהַשְׁתָּא אֵינוֹ עוֹשֶׂה הַמְּלָאכָה מִפְּנֵי שְׂכָרָהּ אֶלָּא לְאַהֲבָתָהּ בְּעַצְמָהּ. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

משנה יא

חכמים כו'. אין הכוונה שאין שאר בני אדם מוזהרים בכך, אלא שאם יפול ספק בדבריהם של חכמים יבואו השומעים לכלל טעות, משא"כ בדברי הדיוט שאין משגיחין על דבריו. לכן הזהיר יותר לחכמים. הר"י ן' שושן:

לשון מסורס הוא, שהמים הרעים הם כינוי לפנים בתורה שלא כהלכה:

אין זה שוה לדברי התנא שאינו מיירי אלא בתלמידים הבאים אחריכם. והרשב"ם כתב בשם אבות דר' נתן, שצדוק ובייתוס היו שונין לתלמידיהם דברי אנטיגנוס, וטעו התלמידים:

משנה יב

וְרוֹדֵף כו'. כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ:

אוֹהֵב כו'. לְפִי שֶׁהֵם בְּרִיּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּלְפִיכָךְ רָאוּי שֶׁתֹּאהֲבֵם, וְגַם שֶׁתִּהְיֶה הָאַהֲבָה מִזֶּה הַפָּנִים, וְלֹא מִפָּנִים אֲחֵרִים, כְּגוֹן מִפְּנֵי הֲנָאָה הַמַּגִּיעַ לְךָ מֵהֶם: (עיקר תוי"ט). לְכָאוֹרָה מִתְנַגֵּד לְמַאֲמַר וְאַל תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע. וְזֶה לְשׁוֹן הָרַמְבַּ"ם, הָיָה מַתְחִיל לוֹ לְשָׁלוֹם וְהָיָה מִתְאַהֵב אֵלָיו וְהָיָה מַרְבֶּה לְסַפֵּר עִמּוֹ:

משנה יג

שְׁמֵהּ. שֶׁהָיָה לוֹ כְּבָר, וְיִשָּׂאֵר קֶרֵחַ מִכָּאן וְקֶרֵחַ מִכָּאן. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וּדְלֹא וְכו'. לְפִי שֶׁאוֹמֵר נָגֵד שְׁמֵיהּ, כְּלוֹמַר מִי שֶׁלּוֹמֵד לְהַגְדִּיל שְׁמוֹ, אָבַד שְׁמֵיהּ, וּפֶן תֹּאמַר בְּלִבְבְךָ לֹא אֶלְמֹד עוֹד כִּי שֶׁמָּא יִהְיֶה לִמּוּדִי בִּשְׁבִיל הַשֵּׁם וְיֹאבֵד, אוֹ, אִם שָׁמַעְתִּי מַאֲמָר זֶה קֹדֶם שֶׁאֶלְמֹד לֹא אֶלְמֹד, לָזֶה אָמַר וּדְלֹא מוֹסִיף, יָסִיף וַדַּאי, כִּי הַלּוֹמֵד וּפָרַשׁ קָשֶׁה מֵהַכֹּל כו'. כֶּסֶף מִשְׁנֶה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

וְהָא שֶׁאָמַר תְּנָא סָתָם וְלֹא פֵּרֵשׁ שֶׁל תּוֹרָה, לְפִי שֶׁסָּתָם כֻּתָּר כִּתְרָהּ שֶׁל תּוֹרָה, כִּי כָּל הַכְּתָרִים זוּלָתוֹ אֵינָן כְּלוּם. הָרַב יוֹסֵף ן' שׁוּשָׁן:

משנה טו

וְזֶה שֶׁלֹּא כְּדַעַת בֵּית אָבִיו שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל שֶׁהוּא מִבֵּית הִלֵּל כְּדִלְקַמָּן, שֶׁהָרֵי הָיוּ מַחְמִירִין כו': (עיקר תוי"ט).

משנה טז

רַבָּן גַּמְלִיאֵל. וְהוּא בֶּן בְּנוֹ שֶׁל הִלֵּל. וּלְכָךְ לֹא נִכְתַּב לְשׁוֹן קַבָּלָה מִכָּאן וּלְהַלָּן, לְפִי שֶׁמִּתַּלְמִידֵי שַׁמַּאי וְהִלֵּל נִתְרַבָּה הַמַּחֲלֹקֶת בְּיִשְׂרָאֵל כו', לֹא הָיְתָה מַגְבֶּלֶת וּמְקֻבֶּלֶת

וְנִמְסְרָה כְּמוֹ אֵצֶל הָרִאשׁוֹנִים. כָּךְ פֵּרְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים. וְאֵינוֹ מֻכְרָח, דִּבְפֶרֶק ב' מִשְׁנָה ח' תְּנַן, רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי קִבֵּל כוּ' מֵהִלֵּל וְשַׁמַּאי כוּ': (עיקר תוי"ט).

שֶׁהַטָּבֶל מְעֹרָב בָּהֶן. הָרַמְבַּ"ם. וְרַשְׁ"י. וְהֶחָסִיד הָרַב יוֹסֵף ן' שׁוּשָׁן מִתַּמֵּהַּ לָמָּה לֹא אָסַר בְּהֶחְלֵט מִכָּל וָכָל שֶׁלֹּא לְעַשֵּׂר אֶלָּא בְּמִדָּה, וְלֵימָא וְאַל תְּעַשֵּׂר, מַאי וְאַל תַּרְבֶּה. וּלְכָךְ אֲנִי אוֹמֵר שֶׁהַכַּוָּנָה שֶׁאֲפִלּוּ שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַרְבּוֹת וְלָתֵת יוֹתֵר מִן הַשִּׁעוּר, שֶׁמָּא תִּטְעֶה בְּאֹמֶד דַּעְתְּךָ. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

משנה יז

שִׁמְעוֹן בְּנוֹ. וְהוּא מֵהָרוּגֵי הַמַּלְכוּת. וְהוּא רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל דְּסוֹף פֶּרֶק קַמָּא דִּכְרֵתוֹת. וְאֵינוֹ רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל דְּסוֹף פִּרְקִין. וְאוּלַי כְּשֶׁאָמַר מַאֲמָר זֶה עֲדַיִן לֹא עָלָה לִגְדֻלַּת רַבָּן, דְּגִמַּת בֶּן זַכַּאי בְּפֶרֶק ה' דְּסַנְהֶדְרִין מִשְׁנָה ב': (עיקר תוי"ט).

דְּאִי לֹא בָּעֵי לְרָאָיָה עַל הַקּוֹדֶם, הָיָה רָאוּי שֶׁיְּקַדִּים לְזֶה וְכָל הַמַּרְבֶּה כוּ' שֶׁהוּא יוֹתֵר רָאוּי לְהַסְמִיכוֹ אֶל וְלֹא מָצָאתִי כוּ':

משנה יח

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. הוּא נָכְדּוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן הַנִּזְכָּר בְּמִשְׁנָה הַקּוֹדֶמֶת. וְזֶהוּ אָבִיו שֶׁל רַבִּי הוּא רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ. וּבוֹ מַתְחִיל הַפֶּרֶק הַשֵּׁנִי: דְּאִלּוּ קִיּוּם הָעוֹלָם יוּכַל לְהִתְקַיֵּם עַל יְדֵי הַשְּׁלֹשָׁה שֶׁבִּשְׁבִילָם נִבְרָא דְּמַאי דְּלֹא הֲוָה הֲוָה, כָּל שֶׁכֵּן דְּמַאי דַּהֲוָה שֶׁיִּהֵא בַּהֲוָיָיתוֹ בִּשְׁבִילָם, דִּגְמִילוּת חֲסָדִים גַּם כֵּן יוּכַל לִהְיוֹת בִּיחִידֵי סְגֻלָּה שֶׁעַל יָדָם יְקַיֵּם הָעוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ כָּל הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא [נְזוֹן] אֶלָּא בִּשְׁבִיל חֲנִינָא בְּנִי. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

דְּאִלּוּ קִיּוּם הָעוֹלָם יוּכַל לְהִתְקַיֵּם עַל יְדֵי הַשְּׁלֹשָׁה שֶׁבִּשְׁבִילָם נִבְרָא דְּמַאי דְּלֹא הֲוָה הֲוָה, כָּל שֶׁכֵּן דְּמַאי דַּהֲוָה שֶׁיִּהֵא בַּהֲוָיָיתוֹ בִּשְׁבִילָם, דִּגְמִילוּת חֲסָדִים גַּם כֵּן יוּכַל לִהְיוֹת בִּיחִידֵי סְגֻלָּה שֶׁעַל יָדָם יְקַיֵּם הָעוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ כָּל הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא [נְזוֹן] אֶלָּא בִּשְׁבִיל חֲנִינָא בְּנִי. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

שֶׁנֶּאֱמַר כוּ'. וּלְעֵיל מִנִּיהּ כְּתִיב כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהָרַע לָכֶם וְגוֹ' כֵּן שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לְהֵיטִיב אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְאֶת בֵּית יְהוּדָה אַל תִּירָאוּ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ וְגוֹ'. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

פרק ב

משנה א

אֵיזוֹהִי כוּ'. וֶהֱוֵי זָהִיר כוּ'. לְפִי שֶׁהַדֶּרֶךְ שֶׁיְּבָרֵר לוֹ כוּ' הוּא דְּבַר הָרְשׁוּת וְעֵצָה טוֹבָה הוּא דְּקָא מַשְׁמַע לָן, אֲבָל אֵינוֹ מְחַיֵּב לָאָדָם בְּכָךְ. וְאִלּוּ וֶהֱוֵי זָהִיר כוּ' מְחַיֵּב הוּא לָאָדָם שֶׁיִּהֵא

זָהִיר כוּ', לְכָךְ הָיְתָה תְּחִלַּת דִּבְרֵי פִּיהוּ אֵיזוֹהִי דֶּרֶךְ שֶׁיִּבֹּר בְּלָשׁוֹן נִסְתָּר, וְאַחַר כָּךְ וֶהֱוֵי זָהִיר בְּלָשׁוֹן נוֹכֵחַ לְחַיְבוֹ בְּכָךְ. דֶּרֶךְ חַיִּים:

וֶהֱוֵי כוּ'. לְעִנְיַן זְהִירוּת לִהְיוֹת זָרִיז וּמָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּמוֹ שֶׁהוּא זָרִיז וּמָהִיר בְּמִצְוָה חֲמוּרָה הוּא אוֹמֵר וּמַזְהִיר, לְפִי כוּ'. לֹא שֶׁרְצוֹנוֹ לוֹמַר כְּשֶׁיָּבֹא לְיָדְךָ שְׁתֵּי מִצְוֹת הָאַחַת קַלָּה וְהָאַחַת חֲמוּרָה וְאֵין לְאֵל יָדְךָ לַעֲשׂוֹת שְׁתֵּיהֶן כְּאַחַת שֶׁלֹּא תַּעֲזֹב הַקַּלָּה וְתַעֲשֶׂה הַחֲמוּרָה, שֶׁזֶּה אֵין הַשֵּׂכֶל סוֹבְלוֹ, אֶלָּא לְעִנְיַן זְהִירוּת בִּלְבַד הוּא אוֹמֵר. וְכָל אַחַת וְאַחַת בִּשְׁעָתָהּ. דֶּרֶךְ חַיִּים:

וְזֶה לְשׁוֹן הָרַמְבַּ"ם, מִצְוֹת עֲשֵׂה לֹא הִתְבָּאֵר שְׂכַר כָּל אַחַת מֵהֶן מַה הִיא אֲצָל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְנִיחָא דְּהָא נִמְצָא לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וְגוֹ', לְמַעַן יִיטַב לָךְ, לְמַעַן יַאֲרִיכוּן יָמֶיךָ. וּבְדֶרֶךְ חַיִּים מְפָרֵשׁ, שֶׁלְּעִנְיַן הַטַּרְח וְהַזְּרִיזוּת וְהַהוֹצָאָה אוֹמֵר שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ, דִּלְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא כוּ'. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

מַתַּן שְׂכָרָן. יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתְךָ מֵהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כוּ'. וּכְמוֹ מִי שֶׁעוֹבֵד לְמֶלֶךְ וּשְׂכַר הַפְּעֻלָּה קָצוּבָה. וּלְפִי שֶׁהָיָה נָאוֹתָה לוֹ לַמֶּלֶךְ אוֹ מִצַּד אַחֵר נוֹתֵן הַמֶּלֶךְ יוֹתֵר וְיוֹתֵר מִן הַקָּצוּב לִשְׂכַר הַפְּעֻלָּה, וְשָׂכָר כָּזֶה אֵינוֹ רָאוּי לְהִקָּרֵאוֹת שָׂכָר לְבַד, אֲבָל זֶה שְׁמוֹ מַתָּן שָׂכָר, לְפִי שֶׁיֵּשׁ עִמּוֹ מַתָּנָה מֻרְבָּה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

מְחַשֵּׁב כוּ'. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין שְׂכָרָהּ יָדוּעַ כַּמָּה הוּא, יָדַעְנוּ שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה בְּהַאי עָלְמָא לֵיכָא וְשָׂכָר הָאֲמִתִּי בָּעוֹלָם הַבָּא וְאֵין עֶרֶךְ אֵלָיו מֵהַטּוּב הַגָּנוּז שֶׁאַתָּה מַפְסִיד [וְעַיֵּן מַה שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל פ"א מ"ג]. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

דַּע. לְפִי שֶׁהַהִסְתַּכְּלוּת הַזֶּה אֵינָהּ בְּרִאְיָה חוּשִׁית, אֲבָל בִּרְאִיַּת הַשֵּׂכֶל, לְכָךְ חָזַר וְאָמַר דַּע:

לְמַעְלָה. שֶׁאִם חָלַשׁ לְמַעְלָה וְגָבוֹר לְמַטָּה אֵימַת הַחֹלֶשׁ עַל הַגָּבוֹר, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהַגָּבוֹר לְמַעְלָה. וּמִמְּךָ לֹא רָחוֹק, אֲבָל לְמַעְלָה מִמְּךָ מַמָּשׁ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָּמִיד:

עַיִן כוּ'. כְּנֶגֶד הַמַּעֲשֶׂה אָמַר עַיִן רוֹאָה, וּכְנֶגֶד הַדִּבּוּר הָרַע אָמַר וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת. וְהָיָה מַסְפִּיק לְמְנִיעַת הָעֲבֵרוֹת כְּשֶׁיֵּדַע שֶׁמַּעֲשָׂיו בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִין, אֲבָל לֹא יֵדַע וְיָבִין אֶת זֹאת כִּי אִם בְּהַקְדִּים לוֹ הַיְדִיעָה שֶׁיֵּשׁ רוֹאֶה וְשׁוֹמֵעַ. וְכָתַב בְּדֶרֶךְ חַיִּים, אָמַר עַיִן וְאֹזֶן בִּלְשׁוֹן יָחִיד, כִּי לֹא אָדָם הוּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֵינֵי בָּשָׂר וָדָם חַס וְשָׁלוֹם: (עיקר תוי"ט).

משנה ב

תַּלְמוּד תּוֹרָה כוּ'. פֵּרֵשׁ בְּדֶרֶךְ חַיִּים, לְפִי שֶׁהַדֶּרֶךְ אֶרֶץ קוֹדֶם בַּזְּמַן לְתַלְמוּד תּוֹרָה לְהָכִי טוֹפֵל תַּלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ בְּמִלַּת עִם. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

רְצוֹנוֹ לוֹמַר וְאַל יָחוּשׁוּ עַל הַצְּבוּר שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לָשֵׂאת הַמַּשָּׂא הַכָּבֵד הַזֶּה, שֶׁזְּכוּת כּוּ', וְאַפִּלּוּ מָמוֹן הַרְבֵּה, וּבִלְבַד שֶׁיִּהְיֶה הָעֵסֶק הַזֶּה שָׁמַּכְרִיחִים לְשֵׁם שָׁמַיִם וְלֹא לְשׁוּם פְּנִיָּה אַחֶרֶת בָּעוֹלָם. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

אֲנִי. נִמְצָא כָּךְ בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים. כְּמוֹ וַאֲנִי וַעֲקִיבָא בֶּן יוֹסֵף עֶרֶב בַּדָּבָר. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

הַרְבֵּה. לְפִי שֶׁאַתֶּם עוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר שֶׁהֵם רַבִּים, וּמֵאַחַר שֶׁהֵם רַבִּים, הַרְבֵּה שָׂכָר יֵשׁ לָכֶם כְּאִלּוּ עֲשִׂיתֶם הַרְבֵּה. דֶּרֶךְ חַיִּים: (עיקר תוי"ט).

משנה ג

דְּעַל כְּיוֹצֵא בָּזוֹ לֹא אָמַר שְׁמַעְיָה (לְעֵיל פ"א מ"י), כִּי זוֹ מִצְוָה רַבָּה הִיא לְהִתְוַדַּע לָהֶם כְּדֵי לְפַקֵּחַ עַל עִסְקֵי צִבּוּר. וּמָרְדְּכַי וְרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ יוֹכִיחוּ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

משנה ד

בַּטֵּל כּוּ'. נִרְאֶה לִי דַּעֲשֵׂה רְצוֹנוֹ אָמַר כְּלַפֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּלְפִיכָךְ אָמַר בַּטֵּל רְצוֹנְךָ כְּנֶגֶד מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה: וְקַשֶּׁה, דְּאִם כֵּן יוּכַל לוֹמַר לֹא מֵעֲקַצֵּךְ כּוּ'. וְרַשִׁ"י מְסַיֵּם, וְאֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם. וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר, שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה וְיָמוּת בְּלֹא עִתּוֹ אוֹ יִגְלֶה מִמְּקוֹמוֹ: וְאִם כֵּן הַיְנוּ הָא דְּאַבְטַלְיוֹן פֶּרֶק קַמָּא מִשְׁנָה י"א, וְתוּ לָמָּה לִי. וְהָרַמְבַּ"ם לֹא פֵּרֵשׁ אֶלָּא שֶׁלֹּא יִהְיוּ פְּשׁוּטֵי הַדְּבָרִים מְרֻחָק מְאֹד וּבָטֵל מִן הַדִּבּוּר. שֶׁהוּא אוֹמֵר לֹא יִהְיוּ דְּבָרֶיךָ צְרִיכִים לְפֵרוּשׁ רָחוֹק:

וְקַשֶּׁה, דְּאִם כֵּן יוּכַל לוֹמַר לֹא מֵעֲקַצֵּךְ כּוּ'. וְרַשִׁ"י מְסַיֵּם, וְאֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם. וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר, שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה וְיָמוּת בְּלֹא עִתּוֹ אוֹ יִגְלֶה מִמְּקוֹמוֹ:

וְאִם כֵּן הַיְנוּ הָא דְּאַבְטַלְיוֹן פֶּרֶק קַמָּא מִשְׁנָה י"א, וְתוּ לָמָּה לִי. וְהָרַמְבַּ"ם לֹא פֵּרֵשׁ אֶלָּא שֶׁלֹּא יִהְיוּ פְּשׁוּטֵי הַדְּבָרִים מְרֻחָק מְאֹד וּבָטֵל מִן הַדִּבּוּר. שֶׁהוּא אוֹמֵר לֹא יִהְיוּ דְּבָרֶיךָ צְרִיכִים לְפֵרוּשׁ רָחוֹק:

רֵישָׁא דִּקְרָא, גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל תְּקַלֵּל עָשִׁיר:

לִכְשֶׁאַפָּנֶה כּוּ'. הוּא לֹא זוֹ אַף זוֹ, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמַע מִזּוֹלָתְךָ אֶלָּא לִשְׁנוֹת בְּעַצְמְךָ אַל תֹּאמַר לִכְשֶׁאַפָּנֶה כּוּ': (עיקר תוי"ט).

משנה ה

כָּל. אָמַר כָּל לְפִי שֶׁאֶפְשָׁר וּכְבָר נִמְצָא מִי שֶׁהִרְבָּה בְּסִחוֹרָה וְיָחְכָם, כְּעִנְיַן רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן חַרְסוֹם אוֹ אִילְפָא וְדוֹמֵיהֶם. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְאָמַר מַחְכִּים, פַּעַל יוֹצֵא, שֶׁלְּעִתּוֹת הַפְּנַאי יְלַמֵּד לַאֲחֵרִים אֲבָל לֹא יַחְכִּימֵם:

הַמַּרְבֶּה. דַּוְקָא קָאָמַר הַמַּרְבֶּה. דִּבְלֹא מַשָּׂא וּמַתָּן לְהַחֲיוֹת גּוּפוֹ, גַּם תּוֹרָתוֹ אֵינָהּ מִתְקַיֶּמֶת, כִּדְאָמְרִינַן לְקַמָּן אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה, וְאָמְרִינַן יָפֶה תַּלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ:
הִשְׁתַּדֵּל. עִנְיַן הַהֶרְגֵּל וְהַמַּחֲשָׁבָה לַדָּבָר. וְתַרְגּוּם וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ, וְאִשְׁתַּדֵּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ. הָרַמְבַּ"ם: (עיקר תוי"ט).

משנה ו

עַל כּוּ'. לֹא אָמְרוּ בְּדֶרֶךְ חִיּוּב מַחְלָט, שֶׁכֵּן הוּא וְשֶׁכֵּן יִהְיֶה, שֶׁהֲרֵי אֶפְשָׁר שֶׁזֶּה הַנִּשְׁטַף לֹא שָׁטַף, וְכֵן הַשּׁוֹטֵף אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִשְׁטֹף. אֶלָּא בְּדֶרֶךְ הֶנְחָה הָיָה אוֹמֵר בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ שֶׁכֵּן הוּא כְּפִי הַשֵּׂכֶל. וּמִפְּנֵי שֶׁהַמְפָרְסָם מַכְחִישׁוֹ, הִרְגִּיל בְּפִיו לְהַשְׁמִיעַ לָרַבִּים, מַרְבֶּה בָּשָׂר כּוּ', לוֹמַר, כֵּן כָּל הַמִּדּוֹת הַנְּהוּגוֹת בָּעוֹלָם, וְשֶׁבְּמִדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד כּוּ', וּמִן הַגְּלוּיוֹת אַתָּה דָּן לַנִּסְתָּרוֹת שֶׁגַּם הַמָּה בִּיְשֵׁר וְצֶדֶק אֶלָּא שֶׁאֵין בָּנוּ כֹּחַ לְהַשְׂכִּילָם וְלַעֲמֹד עַל תְּכוּנָתָם. וּבְזֶה הוֹכִיחַ מַאֲמָרוֹ הַקּוֹדֵם אֵין בּוּר כּוּ'. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב. וְאָמַר יְטוּפוּן לְשׁוֹן רַבִּים, לְהַשְׁמִיעֵנוּ שֶׁאֲפִלּוּ הָרַבִּים שֶׁהָרְגוּ אֶת הַיָּחִיד כֻּלָּן יֵהָרְגוּ: (עיקר תוי"ט).
שֶׁהֲרֵי בְּבְחִירַת עַצְמוֹ עָשָׂה זֹאת, לֹא לְקַיֵּם שְׁלִיחוּתוֹ יִתְבָּרַךְ. וְהַרְבֵּה שְׁלוּחִים הָיוּ לַמָּקוֹם שֶׁיֵּהָרֵג זֶה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

משנה ז

לֹא שֶׁקִּימוּ בָּזֶה הַהַרְגָּשָׁה לַמֵּת וְעָשׂוּ מַה שֶּׁאֵינוֹ יָשְׁנוֹ, שֶׁאֵין צַעַר לַמֵּת בְּאִזְמֵל, וְהַחֲנוּטִין יוֹכִיחַ. אֲבָל אָמְרוּהוּ כְּלַפֵּי הַנֶּפֶשׁ שֶׁמִּצְטַעֵר מְאֹד בִּרְאוֹתָהּ בְּנִוּוּלוֹ שֶׁל הַגּוּף. וְכֵן הוּא בַּכָּל בּוֹ. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב שֶׁהֶאֱרִיךְ בָּזֶה:
לְעַצְמוֹ. לַהֲנָאָתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְלִי נִרְאֶה לְפָרֵשׁ שֶׁעִנְיָנוֹ שֶׁקָּנָה עַצְמוּתוֹ. וְרוֹצֶה לוֹמַר שֶׁבִּהְיוֹת לוֹ שֵׁם טוֹב הִנֵּה נִתְעַצֵּם וְהָיָה מַה שֶּׁהוּא. שֶׁכָּל שֶׁאֵין לוֹ שֵׁם טוֹב הִנֵּה הוּא כְּלֹא הָיָה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה ח

קַבֵּל כּוּ'. בְּשַׁלְשֶׁלֶת הִלֵּל לֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר שֶׁמִּמֶּנּוּ קִבְּלוּ. וְעַכְשָׁיו מַזְכִּיר בְּרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי שֶׁלֹּא הָיָה מִבְּנֵי בָנָיו. וְעוֹד, שֶׁהוּא הָיָה לוֹ תַּלְמִידִים הַרְבֵּה וְרַבְתָּה הַמַּחֲלֹקֶת מֵהֶם וְאֵחֲרֵיהֶם, הִזְכִּיר שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁנֶּחְלְקוּ בְּכַמָּה דִּינִים מִכָּל מָקוֹם עִקַּר הַתּוֹרָה קִבְּלוּהָ:
נוֹצָרְתָּ. לְשֵׁם כָּךְ יָצָאתָ לָאֲוִיר הָעוֹלָם, כִּדְכְתִיב וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי, מְלַמֵּד שֶׁהִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית שֶׁאִם אֵין מְקַבְּלִין יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה יַחֲזִיר הָעוֹלָם לְתֹהוּ וָבֹהוּ, נִמְצָא עַכְשָׁיו שֶׁחוֹבָה גְּדוֹלָה מֻטֶּלֶת עָלָיו וְלֹא בְּטוֹבָה הוּא עוֹשֶׂה. רַשְׁ"י:

חֲמִשָּׁה תַּלְמִידִים כוּ'. לֹא מָנָה רַק הַגְּדוֹלִים שֶׁנִּמְסְרָה לָהֶם הַקַּבָּלָה. אָמְנָם הָרְבֵּה תַּלְמִידִים אֲחֵרִים הָיוּ לוֹ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

אֱלִיעֶזֶר. לְפִי שֶׁתַּלְמִידָיו הָיוּ, קוֹרְאָן בִּשְׁמָן. רַשִׁ"י:

כִּי בּוֹר סִיד וְרָצוֹנוֹ לוֹמַר בּוֹר שֶׁל סִיד, וּמַה שֶּׁבַח יֵשׁ בָּזֶה. אֲבָל בּוֹר סוּד שֶׁסִּיְּדוּהוּ יָפֶה וּמַעֲמִיד הַמַּיִם שֶׁלֹּא יִבָּלְעוּ בַּקַּרְקַע וּבִשְׁלֵמוּתוֹ סָיוּד, וּבָא חָסֵר יו"ד כְּדֶרֶךְ נָחֵי הָעַי"ן. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

שֶׁאֵינוֹ כוּ'. כְּלוֹמַר לְעִנְיָן זֶה הוּא שֶׁדּוֹמֶה לְבוֹר סוּד וְלֹא בְּכָל בְּחִינוֹתָיו, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בַּבּוֹר הַזֶּה נַמִּי לְגָרִיעוּתָא שֶׁאֵין מֵימָיו מְתוּקִים כְּמוֹ בּוֹר מַיִם חַיִּים כוּ', וּלְפִיכָךְ הֲצָרְךְ לְבָאֵר שֶׁאֵינוֹ מְאַבֵּד טִפָּה. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

משנה ט

וּרְאוּ. כִּדְאָמְרִינַן בְּעָלְמָא נָפַק דַּק וְאַשְׁכַּח. וְהַמְּכָוָן בְּכָל זֶה יְצִיאַת הַשֵּׂכֶל וְהִתְשׁוֹטְטוּ לְהִתְבּוֹנֵן בְּעִיּוּן וּלְהַשְׂכִּיל הֵיטֵב. וְזֶהוּ לְשׁוֹן רְאוּ, כְּמוֹ וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה:

שֶׁיִּדְבַּק כוּ'. פֵּרוּשׁ כִּי בְּוַדַּאי שֶׁבְּכָל הַטּוֹבוֹת וְהַיְשָׁרוֹת יֵשׁ לְהִדָּבֵק. אֶלָּא רְצוֹנוֹ לוֹמַר בְּמִדָּה אַחַת לִהְיוֹת בָּהּ שָׁלֵם לְעוֹלָם, כִּי טוֹב לָאָדָם לֶאֱחֹז בְּמִדָּה אַחַת לְעוֹלָם בִּשְׁלֵמוּת וְנָקֵל אֵלָיו לְהַשִּׂיג מִמֶּנָּה הַטּוֹבוֹת הַחֲשׁוּבוֹת כֻּלָּם, מֵהְיוֹת בּוֹ כַּמָּה מִדּוֹת וְאֵינוֹ שָׁלֵם בְּאַחַת מֵהֶם. הָרַב רַבֵּנוּ יוֹנָה. וּשְׁפָתַיִם יִשָּׁק. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְנִיחָא בָּזֶה שֶׁדִּבְרֵי רַבִּי בְּרִישׁ פֶּרֶק זֶה קַאֵי אַכָּל הַמִּדּוֹת בְּאֵיזוֹ דֶּרֶךְ יָבֹר לוֹ לְהִתְנַהֵג בַּעֲשִׂירִית כָּל אֶחָד וְאֶחָד. וּלְזֶה לֹא אָמַר שֶׁיִּדְבַּק:

וְצָרִיךְ לוֹמַר שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר לְעֵיל וּמִתּוֹךְ כָּךְ מְחַשֵּׁב כוּ', אֵינוֹ עִקַּר פֵּרוּשׁ הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד, אֶלָּא שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ נִמְשָׁךְ גַּם כֵּן שֶׁמְּחַשֵּׁב כוּ'. אֲבָל עִקַּר כַּוָּנַת הָרוֹאֶה כוּ' הוּא מַה שֶּׁמְּפָרֵשׁ צוֹפֶה וּמַבִּיט בְּמַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת וְזֶה בְּכָל עִנְיָנָיו וַעֲסָקָיו כוּ'. וְעֵין תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

הַמָּקוֹם. הוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר וּמִתַּחַת זְרוֹעוֹת עוֹלָם. אֲבָל הָעוֹלָם לֹא יְכִילֻנּוּ שֶׁנֶּאֱמַר הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ. רַשִׁ"י: (עיקר תוי"ט).

שֶׁנֶּאֱמַר צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא. וְכֵן וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ. הָרַמְבַּ"ם:

משנה י

בְּשָׁלַךְ. וְלֹא פָּלִיג אַדִּתְנַן לְקַמָּן פֶּרֶק ד' מִשְׁנָה י"ב וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ כְּמוֹרָא רַבְּךָ, דְּהָתָם בַּחֲבֵרִים שֶׁהֵם חֲבֵרִים בַּתּוֹרָה. דֶּרֶךְ חַיִּים. וְעֵין תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וְזֶה לְשׁוֹן הָרַמְבַּ"ם כְּשֶׁתִּתְחַבֵּר לַחֲכָמִים וְאֶל אַנְשֵׁי הַמַּעֲלוֹת אַל תִּתְגַּעְגַּע עִמָּהֶן וְאַל תִּתְנָאֶה עֲלֵיהֶן, אֲבָל תִּהְיֶה חֲבֵרְתָּךְ לְהוֹדִיעַ לָהֶם שֶׁתִּתְקָרֵב בְּעֵת שֶׁיִּקְרְבוּךָ, וְאַל תּוֹסִיף לְהִתְקָרֵב אֲלֵיהֶן יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיִּקְרְבוּךָ, שֶׁלֹּא תַּפְסִיד כְּוָנָתָם בְּךָ וְתַהֲפֹךְ אַהֲבָתָם לִשְׂנְאָה וְלֹא תַּגִּיעֲךָ

מֵהֶם הַמַּעֲלָה אֲשֶׁר תְּקַוֶּה. וְהִמְשִׁיל זֶה בְּמִי שֶׁמִּתְחַמֵּם בְּאֵשׁ שֶׁאִם יֵשֵׁב רָחוֹק מִמֶּנּוּ יֵהָנֶה בְּחֻמּוֹ וְאִם יוֹסִיף לְהִתְקָרֵב יִשָּׂרֵף:

שֶׁנִּשִׁיכָתָן כּוּ' וּלְחִישָׁתָן כּוּ'. כְּלוֹמַר שֶׁפְּעָמִים הֵם מַזִּיקִים בְּפֹעַל שָׁלֵם, וְזֶהוּ כְּמוֹ הַנִּשִׁיכָה כּוּ'. וְלִפְעָמִים שֶׁאֵינָם מַזִּיקִים בְּפֹעַלָה שְׁלֵמָה, וְזֶהוּ כְּמוֹ עֲקִיצָה בִּלְבַד כּוּ'. וְלִפְעָמִים שֶׁאֵינָם מַזִּיקִים כִּי אִם בְּדִבּוּר בִּלְבַד וְזֶהוּ כִּלְחִישַׁת הַשָּׂרָף. עוֹד נִרְאֶה לִי שֶׁאֵלּוּ הַלְּשׁוֹנוֹת הֵם כִּנּוּיִים לַחֲרָמוֹת וְנִדּוּיִים וּשְׁמָתוֹת דְּרַבָּנָן, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בַּגְּמָרָא בִּלְשׁוֹן כִּנּוּי:

דִּקְרָא דְּלֵילְיָא מְנִיחַ מְסַיֵּם כְּמוֹ פֶּתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ:

וְאַתָּה יוֹדֵעַ מַעֲנְיַן גִּיחֲזִי שֶׁהִתְרִיס כְּנֶגֶד רַבּוֹ אֱלִישָׁע שֶׁנִּפַּל בְּחֹלִי מְטֻנָּף כְּהִתְבָּאֵר מִדִּבְרֵי חֲכָמִים בְּעִנְיַן אַרְבָּעָה אֲנָשִׁים מְצֹרָעִים, וְכֵן עִם אֲחֵרִים. וּבְכֻלָּן הִתְבָּאֵר הַנֶּזֶק שֶׁהִשִּׂיגוּ. הָרַמְבַּ"ם:

כְּנַחֲלֵי אֵשׁ. אַף קַלּוֹת שֶׁבְּקַלּוֹת. כִּי פּוֹרֵץ גָּדֵר שֶׁל חֲכָמִים, כְּגוֹן יְחוּד שֶׁל פְּנוּיָה, שֶׁסְּתָם אִשָּׁה נִדָּה הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר תִּהְיֶה בְּנִדָּתָהּ, עַד שֶׁתִּבָּא בְּמַיִם, וַחֲכָמִים גָּזְרוּ אַף אִם טָבְלָה, שֶׁהֲרֵי גָּזְרוּ עַל יְחוּד פְּנוּיָה לֹא שְׁנָא טְהוֹרָה וְלֹא שְׁנָא טְמֵאָה. רַשִׁ"י: (עיקר תוי"ט).

משנה יא

וְאָמַר שֶׁמּוֹצִיאִין כּוּ' וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּה. וּלְפִיכָךְ אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְעֵיל שֶׁהַדֶּרֶךְ שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּה הָאָדָם הוּא חָבֵר רַע. וְזֶהוּ חִדּוּשׁ יוֹתֵר. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

יֵצֶר הָרָע. רֹב הַתַּאֲוָה. הָרַמְבַּ"ם: (עיקר תוי"ט).

וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, רֹעַ הַנֶּפֶשׁ וְהוּא חֹלִי הַמָּרָה הַשְּׁחוֹרָה שֶׁיָּבִיא הָאָדָם לְמַאֹס רְאוּת עֵינָיו וְיִשְׁנָאֵהוּ, וְיִיטַב לוֹ חֶבְרַת הַחַיּוֹת, וְהִתְבּוֹדֵד בְּמִדְבָּרוֹת וּבִיעָרוֹת, וְיִבְחַר לוֹ מָקוֹם שֶׁאֵינוֹ מְיֻשָּׁב, זֶה אֶצְלָם לֹא מִצַּד פְּרִישׁוּת, רַק לְרֹעַ תַּאֲוָתָם וְקִנְאָתָם בְּזוּלָתָם. אֵלּוּ יָמִיתוּ הָאָדָם בְּלִי סָפֵק כִּי יֶחֱלֶה גּוּפוֹ וְיָמוּת טֶרֶם עִתּוֹ:

וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁהַכֹּל מְקַלְלִין אוֹתוֹ וְתָחוּל עָלָיו קְלָלָתָם וְיֵצֵא מִן הָעוֹלָם, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ חַז"ל אַל תְּהִי קְלָלַת הֶדְיוֹט קַלָּה בְּעֵינֶיךָ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

משנה יב

שֶׁכָּךְ דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בַּפָּסוּק לֹא יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ וְגוֹ'. וְקָא מַשְׁמַע לָן רַבִּי יוֹסֵי דְּהָנֵי מִלֵּי כְּשֶׁמְּתַקְּנָא עַצְמוֹ לְכָךְ, דְּמִתְקַיְּמָא בּוֹ יוֹתֵר מִזּוּלָתוֹ. וְאִי לָאו הָכִי, לֹא: (עיקר תוי"ט).

משנה יג

בְּקְרִיאַת שְׁמַע וּבִתְפִלָּה. לְפִי שֶׁהֵם קַבָּלַת עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם וַעֲבוֹדָה לוֹ יִתְבָּרַךְ, לְפִיכָךְ הִזְהִיר עֲלֵיהֶם יוֹתֵר. וּבְמִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל כָּתַב דְּרַבֵּנוּ יוֹנָה גָּרַס הֱוֵי זָהִיר בְּקְרִיאַת שְׁמַע יוֹתֵר

מִבַּתְּפִלָּה. וּפֵרֵשׁ הַטַּעַם כִּי זְמַן הַתְּפִלָּה הוּא רָחָב עַד אַרְבַּע שָׁעוֹת, וּזְמַן קְרִיאַת שְׁמַע קָצָר כְּוָתִיקִין עִם הָנֵץ הַחַמָּה. וְזֶהוּ לְשׁוֹן הֶוֵי זָהִיר, כִּי צָרִיךְ זְהִירוּת גְּדוֹלָה: (עיקר תוי"ט).

משנה יד

שָׁקוּד כוּ'. פֵּרוּשׁ הֶוֵי שָׁקוּד וְיָגֵעַ בִּלְמוּד הַתּוֹרָה כְּדֵי שֶׁתֵּדַע לְהָשִׁיב כוּ'. וּלְפִי זֶה לֹא גָּרְסִינַן וְדַע, אֲבָל בִּסְפָרִים אֲחֵרִים גָּרְסִי וְדַע. פֵּרוּשׁ דְּעֵהוּ אַתָּה בִּידִיעָה שְׁלֵמָה, וְלֹא תִּהְיֶה תְּשׁוּבָתְךָ אֵלָיו מְקֻבֶּלֶת אֶצְלְךָ אוֹ מְלֻמֶּדֶת מֵאַחֵר, כִּי כֵן לֹא תְּנַצַּח אוֹתוֹ. וְאָמַר שֶׁתָּשִׁיב, הוֹדִיעַ שֶׁלֹּא תֵּלֵךְ אַתָּה אֵלָיו לְהַקְשׁוֹת לוֹ, אֶלָּא אִם יָבֹא אֵלֶיךָ וְיַקְשׁוּ לְךָ, דַּע מַה שֶּׁתָּשִׁיב. [אָמְנָם אַתָּה לֹא תַּתְחִיל לְשַׂשּׂוֹת בְּךָ אֶת הַכֶּלֶב]. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

וְזֶה לְשׁוֹן הָרַמְבַּ"ם, אַף עַל פִּי שֶׁתִּלְמַד דֵּעוֹת הָאֶפִּיקוֹרְסִים לָדַעַת אֵיךְ תָּשִׁיב עֲלֵיהֶם, הִשָּׁמֵר שֶׁלֹּא יַעֲלֶה בְּלִבְּךָ דָּבָר מִן הַדֵּעוֹת הָהֵם, וְדַע שֶׁמִּי שֶׁתַּעֲבֹד לְפָנָיו יוֹדֵעַ צְפוּן לִבְּךָ. וְהוּא אָמְרוּ וְדַע לִפְנֵי מִי אַתָּה עָמֵל, רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁיְּכַוֵּן לִבּוֹ בֶּאֱמוּנַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן, לִפְנֵי מִי, מוּסָב עַל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ:

וְנֶאֱמָן כוּ'. לֹא פָּלֵיג עַל מַאֲמָר אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים כוּ' וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי שָׁם. וּמְצָאתִי בְּנֻסַּח אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻגָּהּ דְּגָרַס, וּמִי הוּא בַּעַל מְלַאכְתֶּךָ, וְתוּ לֹא מִידֵי: (עיקר תוי"ט).

משנה טז

הַרְבֵּה. לְפִי שֶׁאָמַר לְעֵיל וְהַשָּׂכָר הַרְבֵּה נִמְשַׁךְ לְאָדָם מִזֶּה לוֹמַר הִנֵּה אֲקַבֵּל שָׂכָר הַרְבֵּה כְּשֶׁאֶלְמֹד שָׁעָה אַחַת וְאַחַר כָּךְ אֲנִי יוֹשֵׁב בָּטֵל מִתּוֹרָה כִּי כְּבָר יֵשׁ לִי שָׂכָר הַרְבֵּה לְקַבֵּל. לְכָךְ אָמַר אִם לָמַדְתָּ הַרְבֵּה כוּ' דְּאִי לָאו הָכִי לֹא שֶׁהֲרֵי אַדְרַבָּה יֵשׁ לְךָ עֹנֶשׁ בַּעֲוֹן בִּטּוּל תּוֹרָה. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְלֹא אָמְרוּ אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט כוּ' אֶלָּא כְּשֶׁנַּעֲרִיךְ גַּם כֵּן הַמְנַדְּבִים מָה עֶרְכָּם, הַיְנוּ שֶׁהֶעָשִׁיר מַרְבֶּה וְהֶעָנִי מַמְעִיט, אֲבָל לֹא כְּשֶׁיֵּשׁ בְּיִכָלְתּוֹ לְהַרְבּוֹת וְהִמְעִיט. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

שְׂכַר כוּ'. וְלֹא תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁכְּשֶׁתְּקַבֵּל הַמַּתָּנָה הָרְמוּזָה בַּמַּתָּן וּבָהַרְבֵּה, שֶׁיְּנֻכֶּה מִשְּׂכָרְךָ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

וְדַע כוּ'. כְּלוֹמַר אֵין הַכַּוָּנָה כְּדֵי שֶׁתַּעֲבֹד עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס. רַק כַּוָּנָתִי הִיא זֹאת שֶׁתֵּדַעְהוּ דֶּרֶךְ יְדִיעָה לְבַד וּכְדִלְעֵיל. וְיֵשׁ גּוֹרְסִים שֶׁמַּתָּן, בְּשִׁי"ן. וּלְפִי זֶה יֵשׁ לוֹמַר דְּאָתָא לְמֵימַר דַּאֲפִלּוּ מַתָּן שֶׁהִיא הַמַּתָּנָה, בְּהַאי עָלְמָא לֵיכָּא, וּלְכָךְ אַל תִּתְמַהּ בִּרְאוֹתְךָ הַצַּדִּיקִים אִם מֻרָעָה אֶל רָעָה יָצָאוּ. כֵּן כָּתַב בְּמִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

פרק ג

משנה א

עֲקַבְיָא. בְּזְמַן הַבַּיִת הָיָה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

דַּע. חָזַר וְאָמַר מִלַּת דַּע לְפִי שֶׁלִּפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד כוּ' אֵינָן בְּהִסְתַּכְּלוּת וּרְאִיָּה מוּחֶשֶׁת כִּי אִם שֶׁיַּאֲמִין זֶה בְּדֶרֶךְ יְדִיעָה. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

מֵאַיִן כוּ'. שְׁאֵלַת הַמָּקוֹם שֶׁבָּא מִשָּׁם בִּלְשׁוֹן אַיִן כְּמוֹ מֵאַיִן בָּאוּ הָאֲנָשִׁים, וּשְׁאֵלַת הַמָּקוֹם שֶׁיָּבֹא לְשָׁם בִּלְשׁוֹן אָנָה כְּמוֹ אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח:

אַתָּה הוֹלֵךְ. כִּי הָאָדָם הוֹלֵךְ לְבֵית עוֹלָמוֹ וּמִתְקָרֵב אֶל הַמִּיתָה כִּי יוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ הוּא, שֶׁמִּיּוֹם שֶׁנּוֹלַד הוּא מִתְקָרֵב וְהוֹלֵךְ אֶל הַמִּיתָה, וְעַל כֵּן נָקַט לְשׁוֹן הֹוֶה וְלֹא לְשׁוֹן עָתִיד. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

לִמְקוֹם כוּ'. וְלֹא אָמַר שֶׁיִּהְיֶה רִמָּה וְתוֹלֵעָה, שֶׁכָּךְ אָמַר הַכָּתוּב כִּי עָפָר אַתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב. דֶּרֶךְ חַיִּים:

דִּין וְחֶשְׁבּוֹן. תְּחִלַּת דִּין קָאָמַר, וּלְפִיכָךְ הִקְדִּים דִּין לְחֶשְׁבּוֹן. וְאָמַר לָתֵת דִּין, שֶׁאִם יַעֲשֶׂה חֵטְא מִתְחַיֵּב מִזֶּה דִּין, לְכָךְ שַׁיָּךְ לוֹמַר שֶׁהוּא נוֹתֵן הַדִּין כוּ'. דֶּרֶךְ חַיִּים: (עיקר תוי"ט).

משנה ב

מַלְכוּת. הוּא הַמֶּלֶךְ עִם שָׂרָיו וְיוֹעֲצָיו הַמַּנְהִיגִים מַלְכוּתוֹ וְעוֹשִׂים מִשְׁפָּט בָּאָרֶץ, [וּלְפִיכָךְ לֹא אָמַר בִּשְׁלוֹם] הַמֶּלֶךְ. כָּךְ פֵּרְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים:

לַצִּים. דְּאֵין לֵיצָנוּת גְּדוֹלָה מִמִּי שֶׁאוֹמְרִים לוֹ מְנֵה זְהוּבִים שָׁעָה אַחַת וְכָל שֶׁתִּמְנֶה יִהְיֶה שֶׁלְּךָ, וְהוּא בָּטֵל, וַדַּאי מִתְלוֹצֵץ מִן הַזְּהוּבִים וּמְבַזֶּה אוֹתָם. כֵּן הַבָּטֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה אַחַר שֶׁיּוֹדֵעַ הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל הַזֶּה, אֵינוֹ כִּי אִם לֵץ. וְאָמַר וְאֵין בֵּינֵיהֶם רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁכָּל אֶחָד עוֹסֵק לְבַדּוֹ אֲבָל אֵין בֵּינֵיהֶם, שֶׁכָּל אֶחָד מַהֲבִיל וּמִתְלוֹצֵץ בְּלִבּוֹ עַל יְדִיעַת וְלִמּוּד חֲבֵרוֹ וְחוֹשֵׁב שֶׁאֵין לוֹ תּוֹעֶלֶת בְּחָבְרָתוֹ עִמּוֹ כוּ', בְּוַדַּאי לַצִּים יִקָּרְאוּ אַף עַל פִּי שֶׁאֵין פּוֹצֶה פֶּה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵּינֵיהֶם. הֵפֶךְ הַלֵּיצָנִים, כִּי הֵם הַכַּת שֶׁאֵינָם רוֹאִים פְּנֵי הַשְׁכִינָה. אָמְנָם אֵלּוּ לְהֶפֶךְ, כִּי הַלֵּיצָנִים אֲפִלּוּ בְּמוֹתָם הַשְׁכִינָה מִתְרַחֶקֶת מֵהֶם כָּל שֶׁכֵּן בְּחַיֵּיהֶם, וְאֵלּוּ אֲפִלּוּ בְּחַיֵּיהֶם שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵּינֵיהֶם כָּל שֶׁכֵּן בְּמִיתָתָם. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

וְעוֹסֵק כוּ'. שֶׁיְּחִיד אֵינוֹ רָגִיל לְהוֹצִיא דִּבְרֵי תוֹרָה מִפִּיו, וּלְפִיכָךְ לֹא שַׁיָּךְ לוֹמַר אָצְלוֹ וְעוֹסֵק בְּדִבְרֵי תוֹרָה כְּמוֹ שֶׁהוּא אֵצֶל שְׁנַיִם שֶׁהֵם מְדַבְּרִים זֶה עִם זֶה: (עיקר תוי"ט).

וְכֵן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ם. אֲבָל גִּרְסָתוֹ, מִנַּיִן שֶׁאֲפִלּוּ אֶחָד יוֹשֵׁב וְשׁוֹנֶה שֶׁמַּעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ קַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר יֵשֵׁב וְגוֹ'. וְלַגִּרְסָא שֶׁלָּנוּ נִרְאֶה כְּמוֹ שֶׁכָּתַב מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל בְּשֵׁם

הָרַשְׁבַּ"ם, שֶׁמְּפָרֵשׁ כִּי נָטַל עָלָיו, שֶׁהֶשְׁלַךְ עָלָיו שָׂכָר מֻשְׁלָם, אוֹ הֲרֵי הוּא כְּנָטַל שְׂכָרוֹ כְּבָר שֶׁמְּזֻמָּן הוּא. עוֹד פֵּרֵשׁ כָּאן כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַ"ב סוֹף מִשְׁנָה ו'. וְגִרְסַת רַשׁ"י נִרְאֶה לִי דְּגָרַס כָּאן כָּל מָקוֹם וְגוֹ' וּלְקַמָּן מִשְׁנָה ו' גָּרַס כִּי נָטַל וְגוֹ' כוּ'. וּבַגְּמָרָא, וּמֵאַחַר דַּאֲפִלּוּ חַד, תְּרֵי מִבַּעְיָא, תְּרֵי מִכְּתָבֵי מִלַּיְהוּ בְּסֵפֶר הַזִּכְרוֹנוֹת, חַד לֹא מִכְּתָבֵי מִלֵּיהּ. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

משנה ג

שְׁלֹשָׁה. נָקַט שְׁלֹשָׁה, דְּבַפְּסוּק שֶׁהֵבִיא לִרְאָיָה שָׁם מְדַבֵּר גַּם כֵּן בִּשְׁלֹשָׁה, הֶחָכָם וְהַכֹּהֵן וְהַנָּבִיא. לֵב אָבוֹת:

וְהַבְּרָכוֹת הֵן שָׁלֹשׁ. כִּי הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב בְּיַבְנֶה תִּקְּנוּהָ. וְנִמְצָא שֶׁהֵן כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ אִמּוֹת דִּלְקַמָּן. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב שֶׁהֶאֱרִיךְ לְרַמֵּז בְּשָׁלֹשׁ בְּרָכוֹת אֵלּוּ שֶׁהֵם נֶגֶד תּוֹרָה נְבִיאִים כְּתוּבִים. אִי נַמִּי נֶגֶד מִקְרָא מִשְׁנָה גְּמָרָא. וְסִיֵּם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁהִצְבַּתִּי צִיּוּנִים לְהַדְּמוֹת בִּרְכַּת הַמָּזוֹן לְתוֹרָה נְבִיאִים כְּתוּבִים אִי נַמִּי כוּ' כִּדְאִיתָא בְּסוֹטָה סוֹף פֶּרֶק ז', מִכָּל מָקוֹם לֹא נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתִּי בִּפְסָק הַזֶּה לָצֵאת יְדֵי חוֹבָה בְּכָךְ, דְּוַדַּאי דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן לָאו בְּהָכִי מַיְרֵי, דְּאַטּוּ בִּרְשִׁיעֵי עָסְקִינַן שֶׁאֵין מְבָרְכִין בִּרְכַּת הַמָּזוֹן שֶׁהוּא מִצְוַת עֲשֵׂה. וּמִלֵּי דְּאָבוֹת מִלֵּי דַּחֲסִידוּת נִינְהוּ. וּלְשׁוֹן רַשׁ"י, וּרְגִילִין בְּנֵי אָדָם לִפְטֹר עַצְמָן בִּבְרַכַּת הַמָּזוֹן:

מִשֻּׁלְחָנוֹ שֶׁל מָקוֹם. שֶׁמַּעֲלֶה עֲלֵיהֶם כְּאִלּוּ הִקְרִיבוּ קָרְבָּנוֹת, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל כֹּהֲנִים מְשֻׁלְחָן גְּבוֹהַּ קָא זָכוּ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

משנה ד

וּמְפַנָּה. וְהוּא גִּרְסַת הָרַ"ב. וְגִרְסַת וְהַמְפַנֶּה טָעוּת הוּא, דְּאִם כֵּן הַנַּעֲוֹר אֵינוֹ מְפַנֶּה וְלָמָּה יִתְחַיֵּב. וְהָרַשְׁבַּ"ם מְפָרֵשׁ הַנַּעֲוֹר בַּלַּיְלָה וַאֲפִלּוּ בַּבַּיִת. וְהַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וַאֲפִלּוּ בַּיּוֹם. וּבִשְׁנֵיהֶם בְּיַחְיְדֵי עָסְקִינַן. וְלִדְבָרָיו יֵשׁ לְקַיֵּם גִּרְסַת וְהַמְפַנֶּה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה ה

עַל תּוֹרָה. הַתְמָדַת הַקְּרִיאָה. הָרַמְבַּ"ם:

וְלָאו דְּמִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ דִּלְעֵיל בִּמְפַנֶּה, חָמוּר מִנּוֹתְנִין עָלָיו עֹל דְּהָכָא בְּפוֹרֵק. דְּוַדַּאי לֵיתָא. אֶלָּא דְּמִתְחַיֵּב דְּאָמְרָן הַיְינוּ אִם יִפְּגְעוּ בּוֹ לִסְטִים אוֹ מַזִּיקִים מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, וְדָמוֹ הָיָה נִדְרָשׁ מֵעַצְמוֹ, אֲבָל אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִאָרְעוֹ כָּל רַע. אֲבָל הָכָא נוֹתְנִין כּוֹ' וְלֹא יוּכַל מַלֵּט. נִרְאֶה לִי:

משנה ו

וְכֵן מָצִינוּ עֲשָׂרָה שֶׁדָּנִין, בְּדִינֵי עֲרָכִין, וּשְׁנַיִם וְאֶחָד כְּשֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם. אִי נַמִּי יָחִיד מֻמְחֶה: אַף עַל גַּב דְּגִרְסָתוֹ בַּדִּין, עֵסֶק הַתּוֹרָה כָּל שֶׁכֵּן הוּא:

אֲפִלּוּ שְׁנַיִם. וּמֵאַחַר דַּאֲפִלּוּ תְּרֵי, תְּלָתָא מִבַּעְיָא. מַהוּ דְּתֵימָא דִּינָא שְׁלָמָא וְלֹא אָתְיָא שְׁכִינָה, קָא מַשְׁמַע לָן דְּדִינָא נַמִּי הַיְנוּ תּוֹרָה. וּמֵאַחַר דַּאֲפִלּוּ תְּלָתָא, עֲשָׂרָה מִבַּעְיָא. עֲשָׂרָה קַדְמָא שְׁכִינָה וְאָתְיָא, תְּלָתָא עַד דְּיָתְבֵי. גְּמָרָא. וְאַדְּאִתְּמַר הָתָם קָאָמַר לָהּ, וְלֹא אִתְּמַר הָתָם חֲמִשָּׁה. וּבְמִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל כָּתַב דְּבַעֲשָׂרָה נִצָּב, רְצוֹנוֹ לוֹמַר עוֹמֵד כְּבָיְכוֹל, וְהֵם יוֹשְׁבִים. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בַּחֲמִשָּׁה דְּלֹא כְּתִיב נִצָּב. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי לְעֵיל אוֹת י"א: (עיקר תוי"ט).

משנה ז

וְכֵן בְּדָוִד. עַל אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁקִּבֵּץ כֶּסֶף וְזָהָב לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ אָמַר דָּוִד פָּסוּק זֶה. רַשׁ"י. וּמְשׁוּם דְּאֵיכָּא לְמִדְחֵי, דְּדִלְמָא דָּוִד שָׁאנֵי שֶׁהִתְנַדֵּב לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ צִוָּה עָלָיו בִּפְרָטוּת וְהָיָה בְּהָנִיחַ וְגוֹ', אִי נַמִּי רַבִּים שָׁאנֵי, לְכָךְ לֹא אָמַר שֶׁנֶּאֱמַר כִּי מִמְּךָ הַכֹּל וְגוֹ', לְפִי שֶׁאֵינָהּ רְאָיָה גְּמוּרָה. דֶּרֶךְ חַיִּים:

בַּדֶּרֶךְ. שֶׁהוּא מָקוֹם סַכָּנָה. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים דְּלָאו דַּוְקָא, אֶלָּא הוּא הַדִּין בַּבַּיִת, אֶלָּא דְּבַדֶּרֶךְ שְׁכִיחֵי אִילָן וְנִיר וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּפָּסֵיק:

נִיר. דְּלֹא תֵּימָא דַּוְקָא אִילָן שֶׁהוּא רוֹאֶהוּ מֵרָחוֹק וְאוֹמֵר מַה נָּאֶה שֶׁזֶּה וַדַּאי שֶׁמִּפְסִיק, אֶלָּא אֲפִלּוּ נִיר שֶׁנִּמְצָא בְּצִדּוֹ כְּשֶׁהוּא מְהַלֵּךְ אֲפִלּוּ הָכִי הֲוֵי הֶפְסֵק. דֶּרֶךְ חַיִּים:

מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב. סְמִיךְ לֵיהּ עַל פָּסוּק הַקּוֹטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי שִׂיחַ, דִּדְרָשׁוּהוּ עַל הַפּוֹסְקִים מִדִּבְרֵי תּוֹרָה, וְכֵן מְתֻרְגָּם דְּשָׁבְקִין פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא מִן לוּחַ לִבְּהוֹן מְטוֹל מִלֵּי דְּעָלְמָא. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הוּא מְתֻרְגָּם מִלְּתָא דְּפִשִׁיטָא הוּא וְאֵין צָרִיךְ לְהַזְכִּירוֹ בְּהֶדְיָא, וְסָמַךְ עַל הַמֵּבִין כוּ'. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְאָמַר כְּאִלּוּ כוּ'. צָרִיךְ לוֹמַר דְּהָכָא לֹא הֲוֵי אֶלָּא הֶפְסֵק דֶּרֶךְ עֲרַאי וּמִיָּד הוּא חוֹזֵר אֶל מִשְׁנָתוֹ, אֲבָל לְעֵיל מִשְׁנָה ד' קָאָמַר דִּמְפַגֵּעַ לִבּוֹ לְבַטָּלָה. וְלִפְרוּשׁ הַשֵּׁנִי שֶׁכָּתַב הָרַ"ב דְּהָכָא בִּמְבָרֵךְ כוּ', מֵעִקָּרָא לֹא קָשְׁיָא. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה ח

כָּל. לַאֲתוֹיֵי אֲפִלּוּ מֻחֲמֶת עַצְלוּת. וְהַמִּדְרַשׁ שְׁמוּאֵל כָּתַב אֲפִלּוּ מֻחֲמֶת שֶׁהוּא טָרוּד לְמִצְוֹת טָרֵף לְבֵיתוֹ אֲפִלּוּ הָכִי מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. כִּי מִקְרָא מָלֵא הוּא הַשְׁלֵךְ עַל ה' יְהָבְךָ. וְאֵין נִפְטָר רַק מִי שֶׁתְּקָפָה כוּ':

דָּבָר אֶחָד. שֶׁאֵין לְךָ דָּבָר אֶחָד שֶׁאֵין תְּלוּיִים בּוֹ דְּבָרִים רַבִּים. וּלְפִיכָךְ בַּדָּבָר הָאֶחָד שֶׁשָּׂכַח נִתְקַיֵּם פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְנִרְאֶה לִי דִּכְתִיב הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר, כָּפֶל, דְּהַיְנוּ לָתֵת שְׁמִירָה לְכָל דִּבּוּר:

וְיָסִירוּ. כְּלוֹמַר שֶׁיֵּשֵׁב וְיִפְנֶה לַבַּטָּלָה וּבְזֶה יְסִירֵם מִלִּבּוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מִתְכַּוֵּן שֶׁעַל יְדֵי כָּךְ יָסוּרוּ מִלִּבּוֹ, דְּהָא לֹא כְּתִיב פֶּן תְּסִירֵם, אֶלָּא פֶּן יָסוּרוּ, וּמֵאֲלֵיהֶם מַשְׁמַע. וְהָכִי דִּיֵּק

לִישְׁנָא דְּמַתְנִיתִין, מִדְּלֹא קָתָנֵי יָכוֹל אֲפִלּוּ לֹא הֵסִירָם, לְפִי שֶׁלֹּא נִתְמַעֵט אֶלָּא תַּקָּפָה בִּלְבַד, אֲבָל הֲסָרָה דְּמִמֵּילָא נַמִּי בְּאַזְהָרַת דְּפָן יָסוּרוּ. דֶּרֶךְ חַיִּים. וְכָל זֶה בְּאֵינוֹ רוֹצֶה יוֹתֵר בַּבַּטָּלָה מִבְּדִבְרֵי תוֹרָה, אֶלָּא כְּשֶׁבָּא דְּבַר בַּטָּלָה לְיָדוֹ יוֹשֵׁב בָּטֵל וּמִתְרַשֵּׁל מִלַּחֲזֹר עַל לְמוּדוֹ. וּלְכָךְ לֹא אָמַר אֶלָּא מַעֲלֶה כוּ' כְּאִלּוּ. וּמַתְנִיתִין (ד') דְּמִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, הַיְנוּ בְּהַמְפַנֶּה כוּ' שֶׁרוֹצֶה יוֹתֵר בַּבַּטָּלָה מִבַּעֲסָק הַתּוֹרָה וּמְבַקֵּשׁ וְחוֹזֵר עַל הַבַּטָּלָה, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים אִלּוּ לֹא יִשְׁכְּחֵם הָוֶה נִיחָא לֵיהּ. וְרַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה דְּמַתְנִיתִין ה' הַפּוֹרֵק עֹל, מַיְרֵי בְּמִי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהָסִיר דִּבְרֵי תוֹרָה מִלִּבּוֹ. נִרְאֶה לִי: (עיקר תוי"ט).

משנה ט

וּבְהָכִי מְתָרֵץ דִּלֹּא פָּלֵיג אַדְּהִלֵּל שֶׁאָמַר בְּפֶרֶק דְּלִעֵיל מִשְׁנָה ה' אֵין בּוּר יָרֵא חֵטְא, דְּהָכָא בְּמַחֲשָׁבָה קָאָמַר וְלֹא בְּפֹעַל, שֶׁאֵין בּוּר יוֹדֵעַ אֵיזֶהוּ חֵטְא שֶׁיִּירָא מִמֶּנּוּ, אֲבָל בְּמַחֲשָׁבָה יָכוֹל לְחַשֵּׁב וּלְיָרֵא מִכָּל דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה חֵטְא. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

חֶטְאוֹ. כִּי אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא, וּלְהָכִי קָאָמַר שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ, שֶׁיִּרָא מִן הַחֵטְא שֶׁהוּא מוּכָן. וְלֹא קָשְׁיָא דַּהֲוָה לֵיהּ לְמִתְנֵי כָּל שֶׁיִּרְאָתוֹ מֵהַחֵטְא קוֹדֶמֶת כוּ'. דֶּרֶךְ חַיִּים:

וְכָל כוּ'. הַיְנוּ שֶׁזְּכוּתוֹ בָּזֶה אוֹ עֲנָשׁוֹ גּוֹבֶרֶת עַל הַגְּזֵרָה שֶׁגָּזְרוּ עָלָיו אִם יִהְיֶה חָכָם אוֹ טִפֵּשׁ [וְתִתְקַיֵּם הַגְּזֵרָה בִּשְׁאָר עִנְיָנָיו וְלֹא בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה], אֲבָל אִם בָּאוּ שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד מַנִּיחִים אוֹתוֹ כְּפִי הַגְּזֵרָה שֶׁאִם הִיא שֶׁיִּהְיֶה חָכָם מִתְקַיֶּמֶת, וְאִם שֶׁיִּהְיֶה טִפֵּשׁ אֵינָהּ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֵן פֵּרוּשׁ בָּבָא שְׁנִיָּה. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל:(עיקר תוי"ט).

וְאִם תֹּאמַר אֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ מַעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ, שֶׁמַּה שֶּׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אֵיךְ יַעֲשֶׂה. אֶלָּא, בְּמַה שֶּׁמְּקַבֵּל עַל עַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יַגִּידוּ לוֹ הַחֲכָמִים וְלֹא יָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאל, הֲרֵי זֶה מַעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל. וּבְהָכִי נִיחָא דְּלֹא קָתָנֵי קוֹדְמִין. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

משנה י

שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי ג) וּמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי וְגוֹ'. וְאוֹמֵר וְחֶסֶד ה' מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יְרֵאָיו. שֶׁכָּל מִי שֶׁמְּשׁוּחַ עָלָיו חוּט שֶׁל חֶסֶד בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא יְרֵא שָׁמַיִם:

וְכָל שֶׁאֵין כוּ'. צְרִיכָא. דְּאִי מֵרִישָׁא לֵיכָּא לְמִשְׁמַע, דְּאֶפְשָׁר שֶׁאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ לְפִי שֶׁהוּא נוֹטֶה אֶל קָצֶה הָאַחֲרוֹן מֵהַחֲסִידוּת, וַאֲפִלּוּ הָכִי רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ, קָא מַשְׁמַע לָן. וְאִי תֵּנָא סֵיפָא לֵיכָּא לְמִשְׁמַע הֲרֵישָׁא לְפִי שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ לְפִי שֶׁמִּרְאֶה בְּעַצְמוֹ סִימָנֵי טָהֳרָה וּבְקִרְבּוֹ יְשִׁים אָרְבּוֹ, קָא מַשְׁמַע לָן דְּסִימָן מֻבְהָק הוּא בִּשְׁנֵי הַפָּנִים. וְטַעֲמָא דְּכְתִיב וְאֶת רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם, הֲרֵי רוּחַ הַבְּרִיּוֹת רוּחַ הַמָּקוֹם. וְלֹא

קָתָנֵי שֶׁרוּחַ כָּל הַבְּרִיּוֹת כוּ', דְּלֹא חָיְשִׁינַן לְמִעוּטָא, כִּדְאַשְׁכְּחַן בְּמָרְדְּכַי. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

כִּי בְּשַׂחֲרִית הָאָדָם הוּא עָצֵל מֵחֲמַת הַשֵּׁנָה, וּבָעֶרֶב כְּבָר הוּא יָגֵעַ וּמְבַקֵּשׁ לָנוּחַ, וּבַצָּהֳרַיִם הָאָדָם בְּכֹחַ בְּיוֹתֵר עַד שֶׁהוּא שָׂמֵחַ לְגָמְרֵי. דֶּרֶךְ חַיִּים:

משנה יא

הַמְּחַלֵּל כוּ' וְהַמַּלְבִּין. בַּגְּמָרָא מוֹכַח לְהוּ מִקְּרָאֵי. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:(עיקר תוי"ט).

כְּמַנַּשֶׁה שֶׁהָיָה דּוֹרֵשׁ לָמָּה לוֹ לְמֹשֶׁה לִכְתֹּב וְתִמְנַע הָיְתָה פִּילֶגֶשׁ. רַשׁ"י:

דְּאִלּוּ שְׁאָר עֲבֵרוֹת, יְסוּרִין עִם הַמִּיתָה מְמָרְקִין:

משנה יב

בְּשִׂמְחָה. וְזֶה יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאָמַר שַׁמַּאי בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת. הָרַמְבַּ"ם: (עיקר תוי"ט).

משנה יג

שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ כוּ'. כְּלוֹמַר אֲבָל כֹּבֶד רֹאשׁ וְהִירְאָה הוּא סְיָג לָעֲרָיוֹת. שֶׁכָּל זֹאת הַמִּשְׁנָה מְדַבֶּרֶת בְּסְיָגִים. הָרַב רַבֵּנוּ יוֹנָה. וְלֹא תָּנֵי הַסְיָג, מִשּׁוּם דְּלֹא הָוֶה מִשְׁתַּמַע דְּמַרְגִּילִין אֶלָּא דְּמְבִיאִין לִידֵי עֶרְוָה. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

שׁוֹגְגִים מֵאֲלֵיהֶם, כִּסְבוּרִים שֶׁהוּא רָאוּי לְהִתְעַבֵּר. מֻטְעִים, עַל יְדֵי עַדֵי שֶׁקֶר. רַשׁ"י:

מַעֲשְׂרוֹת כוּ'. בְּמִשְׁנָה יְרוּשַׁלְמִי גֶּרֶס מַעֲשְׂרוֹת סְיָג לַתּוֹרָה, וּפֵרֵשׁ שֶׁעַל יְדֵי כֵּן יוּכְלוּ מְקַבְּלֶיהָ לְהַחֲזִיק בַּתּוֹרָה וּלְלַמְּדָהּ. כְּמַאֲמָרָם ז"ל לֹא נִתְּנָה הַתּוֹרָה אֶלָּא לְאוֹכְלֵי תְּרוּמָה. [וּמַעֲשְׂרוֹת שֵׁם לְכָלַל הַמַּתָּנוֹת] וְהָרַ"ר יִשְׂרָאֵל פֵּרֵשׁ דִּכְתִיב וְאָכַלְתָּ וּגוֹ' מַעֲשַׂר דְּגָנְךָ וְגוֹ' לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה וְגוֹ'. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל:

סְיָג לַחָכְמָה שְׁתִיקָה. וְלֹא אָמַר שְׁתִיקָה סְיָג לַחָכְמָה, דְּשָׁאנֵי הָא לְפִי שֶׁאֵין שׁוּם סְיָג לַחָכְמָה כִּי אִם הַשְׁתִיקָה בִּלְבַד, לְהָכִי תָּנֵי סְיָג קוֹדֶם. מַה שֶּׁאֵין כֵּן אִינָךְ דְּאַף עַל גַּב שֶׁכָּל אֶחָד סְיָג לְאוֹתוֹ דָּבָר, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לְאוֹתוֹ דָּבָר סְיָג אַחֵר מִלְּבַד זֶה. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

וּמִכָּיוָן שֶׁהָאֲוִיל כְּשֶׁמַּחֲרִישׁ יֵחָשֵׁב לְחָכָם שְׁמַעְינַן מִנַּהּ דְּכָל הַשּׁוֹתֵק הֲרֵי הוּא חָכָם. וְעוֹד דְּלְעֵיל מִנֵּיהּ כְּתִיב חוֹשֵׂךְ אֲמָרָיו יוֹדֵעַ דַּעַת יְקַר רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה:

משנה יד

חָבִיב אָדָם כוּ'. לָכֵן מֻטָּל עָלָיו לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנוֹ. רַשׁ"י. וּבְכָל אָדָם אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, וּכְמוֹ שֶׁהוּא הָרְאָיָה שֶׁמִּמֶּנּוּ הֵבִיא שֶׁהוּא נֶאֱמַר לִבְנֵי נֹחַ וְלֹא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבַדָּם. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב שֶׁהֶאֱרִיךְ:

כְּלִי חֶמְדָּה. הִיא הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת חֶמְדָּה. שֶׁנֶּאֱמַר תּוֹרַת ה' תְּמִימָה, וּכְתִיב בַּתְרֵיהּ (תְּהִלִּים יט) הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וְגוֹ'. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה טו

שֶׁאֵין יְדִיעָתוֹ יִתְבָּרַךְ כִּידִיעָתֵנוּ. וְאַף עַל פִּי שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים בּוֹ גַּם כֵּן יְדִיעָה, אֵין זֶה אֶלָּא בְּשִׁתּוּף גָּמוּר. וּכְמוֹ שֶׁאֵין בָּנוּ כֹּחַ לְדַעַת אֲמִתַּת מְצִיאוּתוֹ יִתְבָּרַךְ כוּ', כָּךְ אֵין בָּנוּ כֹּחַ לְהַשִּׂיג וְלִמְצֹא דֵּעָתוֹ, כִּי הוּא וְדֵעָתוֹ אֶחָד לֹא כְּהָאָדָם שֶׁהוּא וְדֵעָתוֹ שְׁנַיִם כוּ'. וְכָתַב הָרַ"מ אַלְמוֹשְׁנִינוֹ שֶׁדַּעַת הָרַמְבַּ"ם כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַמִּדְרַשׁ שְׁמוּאֵל, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וּמֵעִקָּרָא לֹא קְשָׁיָא מִידֵי, לְפִי שֶׁיְּדִיעָתוֹ יִתְבָּרַךְ הוּא כְּצוֹפֶה וּמַבִּיט הָעֲשִׂיָּה שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם וַהֲרֵי אֵין רְאִיַּת הָאָדָם מַכְרַחַת לְמַעֲשֶׂה זוּלָתוֹ, כָּךְ צְפִיַּת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מַעֲשֶׂה הָאָדָם אֵינוֹ מַכְרִיחָתוֹ, וִידִיעָתוֹ יִתְבָּרַךְ הֶעָתִיד הוּא אֲצָלוֹ הֹוֶה, שֶׁאֵין לְפָנָיו קְדִימָה וְאִחוּר, שֶׁאֵינוֹ בְּחֹק הַזְּמַן. עַד כָּאן. וְזֶהוּ הַהֶבְדֵּל יְדִיעָתוֹ מִיְּדִיעָתֵנוּ, שֶׁיְּדִיעָתוֹ תָּמִיד בַּהֹוֶה אַף מַה שֶּׁהוּא עָתִיד בְּעֶרְכֵּנוּ אֶלָּא שֶׁאֵין בָּנוּ כֹּחַ לְהַשִּׂיגוֹ וּלְהָבִינוֹ כוּ'. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב שֶׁהָאֲרִיךְ בָּזֶה: (עיקר תוי"ט).

לֹא נִמְצָא כֵּן בְּפֵרוּשׁ הָרַמְבַּ"ם. אֶלָּא זֶה לְשׁוֹנוֹ, וְאָמַר שֶׁדִּין הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עִם בְּנֵי אָדָם אָמְנָם הוּא בְּחֶסֶד וּבְטוֹב לֹא כְּפִי הַדִּין הָרָאוּי אֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר יִתְבָּרַךְ מִדְּרָכָיו וְאָמַר אֶרֶךְ אַפַּיִם לַצַּדִּיקִים וְלָרְשָׁעִים. וְאָמַר הַמְּשׁוֹרֵר (תְּהִלִּים קמה) טוֹב ה' לַכֹּל:

עַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב שֶׁהָאֲרִיךְ בָּזֶה וְסִיֵּם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וֶהֱוֵי יוֹדֵעַ דְּמִכָּל מָקוֹם נִפְרָעִין מִן הָאָדָם לְפִי מַעֲשָׂיו, שֶׁהָאוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְתָרֶן הוּא יִוָּתְרוּ מֵעָיו, אֶלָּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְדָן הָעוֹלָם בְּטוֹב שֶׁלֹּא יְהֵא נֶאֱבָד וְנִפְסָד, וְגַבֵּי דִּילֵיהּ לְעִתִּים יְדוּעִים אֲצָלוֹ יִתְבָּרַךְ זִכְרוֹ נָצַח:

משנה טז

וּלְשׁוֹן הָרַמְבַּ"ם, מָשָׁל עַל הַמָּוֶת וּשְׁאָר עֳנָשִׁים, כִּלְשׁוֹן הָרַ"ב בְּמִצְוּדָה פְּרוּסָה:

מִדַּעְתּוֹ כוּ'. אִית דְּגָרְסֵי מִדַּעְתָּן וְשֶׁלֹּא מִדַּעְתָּן. וְהוּא עִקָּר. וְשָׁב אֶל הַגַּבָּאִים. וּכְגוֹן הַהִיא דַּחֲגִיגָה דַּף ד', הֵיכִי יָכְלְתָּ לְהּ כוּ', אִם כֵּן לֶהֱוֵי בְּמִנְיָנָא, הֵינוּ מִדַּעְתָּן וְשֶׁלֹּא מִדַּעְתָּן אֶלָּא בְּמִצְוַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. הָרַשְׁבַּ"ם: (עיקר תוי"ט).

בְּכֹחַ וּבְעָלְיָלֵהּ. עָרוּךְ. וְנָסְחָא אַחֲרִינָא, וְהַדָּן דַּיָּן אֱמֶת. וְיֵשׁ גּוֹרְסִים וְהַדָּן דִּין אֱמֶת. וְיֵשׁ גּוֹרְסִים וְהַדַּיָּן דַּיָּן אֱמֶת:

מִלְּבַד הַשְּׁנוּיִין לְעֵיל מִשְּׁנָה י"א, וּבְרֵישׁ פֶּרֶק חֵלֶק:

משנה יז

וְלֹא בָּא הַתַּנָּא לוֹמַר עַל קְדִימָה וְאִחוּר שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיַּקְדִּים הָאֶחָד לַחֲבֵרוֹ. שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר כֵּן אֵין גַּם אֶחָד מֵהֶם יִהְיֶה בִּמְצִיאוּתוֹ, שֶׁאִם אֵין הָאֶחָד אֶלָּא אִם כֵּן יַקְדִּים לוֹ הָאַחֵר וְכָל

אֶחָד יֵשׁ לוֹ דִּין קְדִימָה עַל חֲבֵרוֹ, נִמְצָא שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּמָּצֵא הַמְּאֻחָר בְּלֹא הַקּוֹדֵם כוּ', נִמְצָא שֶׁשְּׁנֵיהֶם אֵינָם נִמְצָאִים כוּ'. אֶלָּא שֶׁכְּוָנַת הַתַּנָּא שֶׁאִם אֵינוֹ לוֹמֵד אַף עַל פִּי שֶׁנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן לֹא יִהְיֶה יָפֶה עִם הַבְּרִיּוֹת כִּי לֹא יֵדַע כַּדָּת מַה לַּעֲשׂוֹת כִּדְאִיתָא בְּבָבָא קַמָּא [דַּף ל] מַאן דְּבָעֵי לְמֶהֱוֵי חָסִידָא לְעַיֹּן בְּמִלֵּי דִּנְזִיקִין. וְכֵן אִם אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּלוֹמַר שֶׁאֵין מַשְׂאוֹ וּמַתָּנוֹ יָפֶה כוּ' סוֹף שֶׁתּוֹרָתוֹ מִשְׁתַּכַּחַת מִמֶּנּוּ עַל הֶעָוֹן אֲשֶׁר חָטָא שֶׁהוּא מְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם שֶׁאוֹמְרִים זֶה שֶׁלָּמַד תּוֹרָה כַּמָּה מְקֻלְקָלִין מַעֲשָׂיו כוּ':

אֵין חָכְמָה כוּ'. עַיֵּן לְעֵיל מִשְׁנָה ט' בְּפֵרוּשׁ הָר"ב. וְיֵשׁ לוֹמַר דְּהָכִי קָאָמַר, אִם אֵין חָכְמָה, אָז אַף עַל פִּי שֶׁמַּחֲשַׁבְתּוֹ הוּא לִהְיוֹת יָרֵא חֵטְא, אֵין יִרְאָתוֹ יִרְאָה, כִּי לֹא יֵדַע לְהִזָּהֵר עוֹד. וְכֵן אִם אֵין יִרְאָה הַיְנוּ בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ, אֵין חָכְמָה, כְּלוֹמַר אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְהַשְּׁתָּא כָּל הַבָּבוֹת שָׁווֹת, שֶׁהַקְּדוּם בַּחֲלֻקָּה הָרִאשׁוֹנָה הוּא סִבָּה עַל הֲוָיַת הַשֵּׁנִי. וְהַקְּדוּם בַּחֲלֻקָּה הַשְּׁנִיָּה הוּא סִבָּה עַל קִיּוּם הַשֵּׁנִי. דֹּק בָּהֶם. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב לְפִי הַנִּסְחָא אַחֲרִינָא:

וְאִם כֵּן זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תְּהִלִּים קיט) טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי, הֵן מִלּוֹת נִרְדָּפוֹת:

קֶמַח. לֹא אָמַר חִטִּים אוֹ לֶחֶם, לְפִי שֶׁלֹּא הִצְרִיכוֹ לִהְיוֹת לוֹ חִטִּים שֶׁדֶּרֶךְ לְהַכְנִיסָם לְיָמִים הַרְבֵּה, וְגַם לֹא יִסְתַּפֵּק בְּלֶחֶם שֶׁהוּא לְיוֹם אוֹ לְשָׁבוּעַ, שֶׁעָלָיו נֶאֱמַר וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלוּיִים לְךָ מִנֶּגֶד זֶה הַסּוֹמֵךְ עַל הַפַּלְטֵר. אֶלָּא בְּאֶמְצָעָם שֶׁיִּהְיֶה לוֹ קֶמַח לִקְצָת יָמִים מוּכָן לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ לֶחֶם. גַּם שְׂאֹר תַּבְשִׁילִין נַעֲשִׂים מִקֶּמַח. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

כָּל כוּ'. כְּבָר נִשְׁנָה כֵּיוֹצֵא בָּזֶה בְּמִשְׁנָה ט'. וְלֹא בָּא הַתַּנָּא הַזֶּה אֶלָּא לְהוֹדִיעַ הָעִנְיָן בְּמָשָׁל נָאֶה הַזֶּה. וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ם. וּלְכָךְ לֹא פֵּרֵשׁ בּוֹ הָר"ב כְּלוּם:

וְשָׁרָשָׁיו. הַמַּעֲשֶׂה דּוֹמֶה לְשָׁרָשִׁים, לְפִי שֶׁהֵם עִקָּר, כִּדְאָמְרִינַן לְעֵיל לֹא הַמִּדְרָשׁ הוּא הָעִקָּר אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה. הָרַשְׁבַּ"ם:

וְהָיָה. לְעֵיל מִנַּיהּ כְּתִיב אָרוּר הַגֶּבֶר וְגוֹ' שֶׁאֵינוֹ בּוֹטֵחַ בַּה' שֶׁיְּזַמֵּין לוֹ פַּרְנָסָתוֹ אֶלָּא מַרְבֶּה בְּגֵזֵלוֹת וּבוֹטֵחַ בִּבְנֵי אָדָם הַמַּחְזִיקִים יָדוֹ:

כְּעֵץ. לְעֵיל מִנַּיהּ כְּתִיב בָּרוּךְ הַגֶּבֶר וְגוֹ'. רַשְׁ"י. וְרוּחַ וַעֲקִירָה מְפֹרָשׁ נַמִּי בִּקְרָא, דִּכְיוָן דִּכְתִיב עַרְעָר לְשׁוֹן יְחִידִי, וַעֲרָבָה לְשׁוֹן מִישׁוֹר, לְהוֹרוֹת דְּאִית בֵּיהּ תַּרְתֵּי לְרַעוּתָא, שֶׁכְּיָוָן שֶׁאֵין אִילָנוֹת סְבִיבוֹתָיו וְגַם הוּא בְּמִישׁוֹר שֶׁאֵין סְבִיבוֹ הָרִים וּגְבָעוֹת אֵין מוֹנֵעַ לְרוּחַ שֶׁבָּא בוֹ וְיָכֹהוּ עַד שֶׁיְּזַיְּנוּ מִמְּקוֹמוֹ. וּבַפָּסוּק וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל מְבֹאָר מִדְּאָמַר וְעַל יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו שֶׁזֶּה וַדַּאי לְהוֹדִיעַ שֶׁהוּא מֻשְׁרָשׁ יָפֶה בָּאָרֶץ לֹא יְזִיזוּהוּ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְהַיְנוּ טַעֲמָא שֶׁלֹּא הֵבִיא הַפָּסוּק מִתְּהִלִּים אַף עַל פִּי שֶׁדָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם מֻקְדָּם לְיִרְמְיָה, מִפְּנֵי שֶׁכָּאן יוֹתֵר מְבֹאָר וְעַל יוּבַל וְגוֹ'. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה יח

הֵן דִּבְרֵי בֵּית שַׁמַּאי. וּלְבֵית הִלֵּל אֵינָן רַק ל"ה. וְלַהֲלָכָה לֵיתָא כְּלָל אֶלָּא טְבִילָה אַחַת בְּאַחֲרוֹנָה. וְהָר"ב לֹא בָּא כָּאן אֶלָּא לְהַפְלִיג הָעִנְיָן:

הֵן כוּ'. לֹא בָּא לְמַעֵט שְׁאָר הֲלָכוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. דְּהָא לֹא מְמַעֵט אֶלָּא תְּקוּפוֹת כוּ'. אֶלָּא נָקַט הָנֵי לְפִי שֶׁהֵם דּוֹמִים לִתְקוּפוֹת כוּ' שֶׁהֵם חֶשְׁבּוֹנוֹת. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵלּוּ הֵם חֶשְׁבּוֹנוֹת הַבָּאִים מֵחֻמַּת סָפֵק שֶׁאֵרַע בָּהֶן, וְאִלּוּ תְּקוּפוֹת כוּ' אֵין בְּחֶשְׁבּוֹנוֹתֵיהֶן סָפֵק, אֲפִלּוּ הָכִי אִינְהוּ עֲדִיפֵי. דֶּרֶךְ חַיִּים. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

הֵן הֵן כוּ'. הֵן וְהֵן קָאָמַר. וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ בַּגְּמָרָא דְּסוֹף פֶּרֶק קַמָּא דַּחֲגִיגָה עַל הֵן הֵן גּוּפֵי תּוֹרָה [עַיֵּן שָׁם בְּפֵרוּשׁ הָר"ב]. וּמְשׁוּם דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר חִסְמָא הָיָה אַחַר הַחֲרִבָּן כוּ', וְאֵין לְקַנְּין שַׁיָּכוּת כוּ', הִלְכָךְ אִצְטְרִיךְ לְאַשְׁמְעִינַן דְּאַף הֵן גּוּפֵי הֲלָכוֹת אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, לְפִי שֶׁהַתַּלְמוּד בָּהֶן בְּמָקוֹם עֲבוֹדָה הוּא. וְהָא דְּלֹא תְּנֵי הָכָא גּוּפֵי תּוֹרָה, דְּהָכָא עַל הַסְפֵקוֹת הוּא אוֹמֵר, וְאֵין מִזֶּה בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב כְּלוּם, אֶלָּא בַּהֲלָכָה שֶׁבַּעַל פֶּה:

וְעַל שֵׁם שֶׁמַּקִּיפִים הָעוֹלָם בְּהֶקֵּף, נִקְרָא מַהֲלָכָם תְּקוּפָה כוּ'. וּדְבָרָיו הֵם עַל הַיְדִיעָה מִן הַמַּהֲלָכִים בִּלְבַד, וְלֹא מַה שֶּׁנִּמְשָׁךְ מֵהֶם שֶׁהוּא קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ וְעִבּוּר הַשָּׁנָה, שֶׁלְּעִנְיָן זֶה וַדַּאי שֶׁהֵן וְהֵן גּוּפֵי הֲלָכוֹת הֵן כוּ':

כְּמוֹ רְדוּ שְׁמָה שֶׁאָמַר יַעֲקֹב, רָמָז לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר שָׁנִים שֶׁעָבְדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם. וְכֵן בְּזֹאת"ת יָבֹא אַהֲרֹן, רָמָז לְבֵית רִאשׁוֹן שֶׁיֵּעָמֵד אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשֶׂר שָׁנִים. וּבְעֶרְוַת פֶּרֶשׁ שֶׁבְּמָקוֹם אֶחָד כּוֹתְבִין א' וּבְמָקוֹם מֵאָה כּוֹתְבִין ק'. וּבְדֶרֶךְ חַיִּים פֶּרֶשׁ, חָכְמַת הַמְּדִידָה וְהַתִּשְׁבֹּרֶת. וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ פֶּרוּשׁ זֶה, מְשׁוּם שֶׁרַבִּי אֱלִיעֶזֶר חִסְמָא הָיָה יוֹדֵעַ לְשַׁעֵר כַּמָּה טִפּוֹת בַּיָּם [כִּדְאִיתָא בְּהוֹרָיוֹת דַּף י] כוּ', וּלְפִיכָךְ רָאוּי הוּא שֶׁיֵּאָמֵר כֵּן. וְאִלּוּ אַחֵר שֶׁלֹּא הָיָה שָׁלֵם בְּחָכְמוֹת אֵין מִן הָרָאוּי שֶׁיֵּאָמֵר כָּךְ. דֶּגְמַת מַאֲמָרָם ז"ל בְּרָבָּה רֵישׁ קֹהֶלֶת:

וְלִי נִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַפַּרְפְּרָאוֹת שֶׁקֹּדֶם הַסְּעוּדָה לְהַמְשִׁיךְ הָאֲכִילָה. וְהֵינוּ שֶׁמִּי שֶׁבָּקִי בְּתָקוּפוֹת, רוֹצֶה לוֹמַר בַּתְּכוּנָה עַצְמָהּ שֶׁהוּא מַהֲלַךְ הַמַּזָּלוֹת כוּ' וְכֵן בְּגִמַטְרִיאוֹת שֶׁהִיא חָכְמַת הַשִּׁעוּר [כֵּן פֵּרֵשׁ הַמַּגִּיד] הַקּוֹדֶם אֵלֶיהָ. הֵם פַּרְפְּרָאוֹת הַמַּמְשִׁיכִים לֵב הָאָדָם לַחָכְמָה הָאֱלֹהִית. שֶׁמִּידִיעַת גַּלְגְּלֵי הַשָּׁמַיִם יֵדַע וְיַכִּיר הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ כִּי הוּא רוֹכֵב שָׁמַיִם שֶׁמַּהַנְּרָכָב יִוָּדַע הָרוֹכֵב. וְכֵן לְפֵרוּשׁ רַשִׁ"י וְהָר"ב שֶׁגִּימַטְרִיּוֹת הוּא חֶשְׁבּוֹן הָאוֹתִיּוֹת הוּא פַּרְפְּרָאוֹת לַחָכְמָה הָאֱלֹהִית שֶׁבְּסֵפֶר יְצִירָה וְדוֹמָיו שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים מְאֹד בְּחֶשְׁבּוֹן הָאוֹתִיּוֹת וְנוֹטָרִיקוֹן וְצֵרוּפֵיהֶם. וְיֵשׁ לוֹמַר שֶׁכְּוָן הַתַּנָּא לְשִׁנֵּיהֶם הֵינוּ לַחָכְמָה הַמֻּשָּׁגֶת בְּעִיּוּן וּבְמֶחְקָר וְהֵינוּ עַל יְדֵי הַתְּקוּפוֹת, וְלַחָכְמָה הָאֱלֹהִית הַמְקֻבֶּלֶת. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

פרק ד

משנה א

וְיֵשׁ לְהַקְשׁוֹת מִמַּה שֶּׁאָמַר יִרְמְיָה [פֶּרֶק ט] אַל יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל יִתְהַלֵּל גִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ וְאַל יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי. וְנִרְאֶה לִי דְּלֹא קָשְׁיָא, דִּסְבִירָא לֵיהּ לְתַנָּא דִּידָן שֶׁזֶּה שֶׁאָמַר כִּי אִם הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי, הוּא עַצְמוֹ בְּכְלַל הַחָכְמָה וְהַגְּבוּרָה וְהָעֹשֶׁר שֶׁזָּכַר. וְכָךְ הוּא אוֹמֵר אַל יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ כִּי אִם שֶׁהִיא הַחָכְמָה הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי. וְכֵן לְעִנְיַן הַגְּבוּרָה וְהָעֹשֶׁר. וּלְזֶה שָׁאַל הַתַּנָּא אֵיזֶהוּ חָכָם כוּ' שֶׁאֵלָיו כְּוָן הַנָּבִיא:

הַיְנוּ מַמָּשׁ הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי. וְגִבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ כוּ' וְהוּא גְּבוּרָה לְשֵׁם שָׁמַיִם שֶׁלֹּא יֶחֱטָא לְפָנָיו, אֵין לְךָ הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי גְּדוֹלָה מִזּוֹ, שֶׁתַּכְלִית הַיְדִיעָה הַזֹּאת הוּא לְיִרְא מִפָּנָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו. וְעָשִׁיר הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ וְלֹא נִבְהַל לַהוֹן וְנִמְצָא פּוֹנֶה כָּל יָמָיו לַעֲבוֹדַת שָׁמַיִם וְהַיְנוּ נַמִּי הַשְׂכֵּל כוּ'. וּלְפִיכָךְ נֶאֱמַר אַשְׁרֶיךָ כוּ'. וְאָמְרוּ בַּגְּמָרָא [בְּרָכוֹת דַּף ח] גָּדוֹל הַנֶּהֱנֶה מִיגִיעוֹ יוֹתֵר מִירֵא שָׁמַיִם כוּ', דְּאִלּוּ אֵינוֹ מִסְתַּפֵּק וְנִבְהָל לַהוֹן לֹא יִהְיֶה פָּנוּי לַעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ: דְּאֵין לְפָרֵשׁ דִּרְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁנַּעֲשָׂה מַשְׂכִּיל יוֹתֵר מִן מְלַמְּדָיו, שֶׁאֵין זֶה חִדּוּשׁ שֶׁלְּאַחַר שֶׁלָּמַד הָאָדָם מִלּוֹמְדוֹ הוּא מִתְחַכֵּם וּמַשְׂכִּיל בְּלִמּוּדָיו, וְאֵין חִדּוּשׁ שֶׁיַּשְׂכִּיל יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהִשְׂכִּילוּ מְלַמְּדָיו. דֶּרֶךְ חַיִּים:

כֵּיוָן שֶׁכָּל שִׂיחָתִי הָיָה בַּתּוֹרָה:

יִצְרוֹ. יֵצֶר הָרַע נִקְרָא יֵצֶר סְתָם לְפִי שֶׁקָּדַם וְשָׁלַט בַּגּוּף הוּא לְבַדּוֹ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעוֹד פֵּרֵשׁ שֶׁהוּא יִצְרוֹ הַמְיֻחָד לוֹ וְנִתְעַצֵּם בּוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיִּתְעַצֵּם וְיִתְיַחֵד בַּיֵּצֶר הַטּוֹב, כִּי טֶבַע הָאָדָם נוֹטֶה יוֹתֵר אֶל יֵצֶר רַע:

דְּאִם לֹא כֵּן אֶלָּא פֵּרוּשׁ דִּקְרָא טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם יוֹתֵר מִגִּבּוֹר, הֲוָה קָשְׁיָא לָמָּה, שֶׁאִם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם מִצַּד רַכּוּת הַטֶּבַע אֵין זֶה טוֹב:

בָּעוֹלָם הַזֶּה. שֶׁלֹּא תִּצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת. וְלָעוֹלָם הַבָּא, דְּמִתּוֹךְ שֶׁהוּא נֶהֱנֶה מִיגִיעוֹ לֹא בָּא לִידֵי גָּזֵל וְנוֹחֵל שְׁנֵי עוֹלָמוֹת. רַשִׁ"י: (עיקר תוי"ט).

משנה ב

הָעֲבֵרָה. וְלֹא תְּנַן הַקַּלָּה כְּמוֹ בְּמִצְוָה, לְפִי דְּהָא דִּתְנַן קַלָּה הַיְנוּ שֶׁהִיא קַלָּה עַל הָאָדָם לַעֲשׂוֹת, וְהָעֲבֵרוֹת הֵם קַלּוֹת עַל הָאָדָם לַעֲשׂוֹתָם וְרֻבָּם הֵם הַנָּאֶה לָאָדָם, לְכָךְ לֹא שַׁיָּךְ לְמִתְנֵי מִן הָעֲבֵרָה הַקַּלָּה. דֶּרֶךְ חַיִּים:

עֲבֵרָה. שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מַנִּיחוֹ בְּיַד טִבְעוֹ הָרַע. אֲבָל לֹא שֶׁיְּסַיְּעֵהוּ מִן הַשָּׁמַיִם כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַב בְּשָׂכַר מִצְוָה, דְּהָא אָמְרִינַן [יוֹמָא לח] הַבָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין לוֹ, הַבָּא לְטַמֵּא פּוֹתְחִין לוֹ. רַבֵּנוּ יוֹנָה: (עיקר תוי"ט).

משנה ד

שָׁתְקוּת אֲנוּשׁ רְמָה. פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ם יַחֲשֹׁב אַחֲרִיתוֹ וְהוּא שׁוּבוֹ רְמָה כוּ'. וְהָאֲרִיךְ [הַתּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב] בְּפֵרוּשׁ מִלַּת תִּקְוָה, וּמַסִּיק שֶׁהוּא מַעְנְיַן קַו לָקָו וְשָׂרְשׁוֹ קַו וְהַתִּי"ו הִיא לְתוֹסֶפֶת בִּלְבַד כְּמוֹ תִּפְאֶרֶת, תִּלְבֹּשֶׁת, וְהוּא מֵעְנְיַן קַו הַמִּדָּה. וְעַיֵּן בְּמִדְרַשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית עַל פָּסוּק יִקָּווּ הַמַּיִם, יֵעָשֶׂה מִדָּה לַמַּיִם. וְהָכָא נַמִּי הָכִי פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁקַּו מִדָּתוֹ הִיא הָרְמָה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

בַּסֵּתֶר. וְאִם תֹּאמַר הֲרֵי פֵּרֵשׁ הָרַ"ב בְּמִשְׁנָה ב' פֶּרֶק ח' דְּיוֹמָא דְּחִלּוּל הַשֵּׁם הוּא חוֹטֵא וּמַחְטִיא וְהַיְנוּ הַחוֹטֵא וַאֲחֵרִים לְמֵדִין מִמֶּנּוּ, אִם כֵּן לֹא מַשְׁכַּחַת לַהּ בַּסֵּתֶר כוּ'. וְנִרְאֶה לִי דְּמַשְׁכַּחַת לַהּ בַּעֲבֵרָה שֶׁאִי אֶפְשָׁר כִּי אִם בְּהִצְטָרֵף זוּלָתוֹ, כְּגוֹן הָעֲרָיוֹת. וְאֵין הָכִי נַמִּי הָאוֹכֵל אִסּוּר וּכְהַאי גַּוְנָא בִּיחִידוּת וְאֵין רוֹאֶה, לֹא הֲוֵי חִלּוּל הַשֵּׁם כְּלָל. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

אֶחָד שׁוֹגֵג כוּ'. נוֹדַע שֶׁהַשּׁוֹגֵג גַּם כֵּן צָרִיךְ כַּפָּרָה, אֲבָל אֵינוֹ כַּמֵּזִיד, חֲלִילָה לְיִשֵּׂר דַּרְכֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְהַשְׁווֹת הַמֵּזִיד וְהַשּׁוֹגֵג בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים. אֲבָל כַּוָּנָתוֹ הֵנָּה, שֶׁנִּפְרָעִין בְּגָלוּי, בְּמֵזִיד עֹנֶשׁ מֵזִיד, וּבְשׁוֹגֵג עֹנֶשׁ שׁוֹגֵג כוּ'. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה ה

לְלַמֵּד כוּ'. לָאו לְמֵידַק לְלַמֵּד וְלֹא לַעֲשׂוֹת, שֶׁלְּאִישׁ אֲשֶׁר אֱלֹה לוֹ אָמַר אֱלֹהִים מַה לְּךָ לְסַפֵּר חֻקַּי:

וּלְלַמֵּד. כְּלוֹמַר מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ שֶׁיִּהְיֶה לוֹמֵד וְשֶׁתַּעֲלֶה בְיָדוֹ מַה שֶּׁהָיְתָה מַחֲשַׁבְתּוֹ לְלַמֵּד. וְלוֹמֵד דְּעַל מְנַת לְלַמֵּד לֹא אִצְטְרִיךְ לְאַשְׁמוֹעִינַן, דְּוַדַּאי שֶׁתִּתְקַיֵּם מַחֲשַׁבְתּוֹ הַטּוֹבָה שֶׁבִּקֵּשׁ לְלַמֵּד. אֲבָל בְּנִדּוֹן דִּידָן רְבוֹתָא אַשְׁמוֹעִינַן, דְּכֶשֶׁדַּעְתּוֹ עַל מְנַת לְלַמֵּד, שֶׁמַּסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לְלַמֵּד וְגַם לְמוּדוֹ שֶׁעִם עֲצָמוֹ עוֹלֶה בְּיָדוֹ וְלֹא יְגֻרַע דָּבָר, כִּי ה' יִתֵּן חָכְמָה. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ אֶלָּא לַעֲשׂוֹת, מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ גַּם לִשְׁמֹר מֵהָעֲבֵרוֹת, שֶׁלֹּא יְהֵא כְּטוֹבֵל וְשֶׁרֶץ בְּיָדוֹ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וּבְנֶסַח אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לֹא גָּרְסִינַן לִשְׁמֹר. וְכֵן עִקָּר. דְּוַדַּאי לַעֲשׂוֹת הַיְנוּ לְקַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

דִּכְתִיב כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי, כְּלוֹמַר שֶׁצִּוַּנִי לְלַמֵּד בְּחִנָּם. דְּאִי לֹא, כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי אֲמַאי קָאֵי. דְּלֵיכָּא לְמֵימַר בְּשָׂכָר, וְכִי צִוָּהוּ בְּכָךְ דְּלֹא סַגִּי דְּלֹא לִשְׁקֹל אַגְרָא. וְלֵיכָּא לְמֵימַר נַמִּי דְּהָכִי קָאָמַר, כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי וְלֹא מֵעַצְמִי אֲנִי אוֹמֵר, דְּוַדַּאי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיוּ מְפַקְפְּקִים בְּכָךְ, דְּהָא כְּתִיב וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם. הָרַ"ן:

וְשֶׁיִּקְנוּ לָהֶם בִּתְחִלַּת הַשּׁוּק, כִּי שְׁתֵּי הַפְּעָלוֹת הָאֵלֶּה יַעֲשׂוּ אוֹתָם סוֹחֲרִים קְצָתָם עִם קְצָתָם עַל דֶּרֶךְ כָּבוֹד וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין שָׁם חָכְמָה. וּכְדַאי הוּא תַּלְמִיד חָכָם לִהְיוֹת כְּעַם הָאָרֶץ נִכְבָּד. הָרַמְבַּ"ם:

כִּדְאִיתָא בְּעֶזְרָא ז' כָּל כָּהֲנַיָּא וְגוֹ' מִנְדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ לֹא שַׁלִּיט לְמִרְמֵא עֲלֵיהֹם:

מִן הָעוֹלָם. פֵּרוּשׁ, מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. הָרַמְבַּ"ם:

משנה ז

שׁוֹטֶה כוּ'. שׁוֹטֶה שֶׁמַּרְבֶּה עָלָיו אֵיבָה. וְרָשָׁע שֶׁאֵינוֹ מַקְפִּיד אִם יִגְזֹל אוֹ יִשְׁבַּע לַשָּׁוְא. וְנוֹסַף עַל זֶה גַּס רוּחַ, שֶׁגַּסּוּת רוּחוֹ הִיא שֶׁהֶבִיאָתוּ לִידֵי כָּךְ לְהוֹרוֹת וְלָדוּן לְקַנּוֹת שֵׁם כְּשֵׁם הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

משנה ח

וְלֹא יָדַעְתִּי טַעֲמוֹ, דְּמִכָּל מָקוֹם מוּטָב שֶׁיְּחַתֵּךְ הַדִּין בָּרַבִּים. וְעוֹד שֶׁאִם הֵם שִׁלְשָׁה לֹא יֵדַע הַמִּתְחַיֵּב מִי שֶׁחִיְּבוֹ. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה ט

וְהָא דְּלֹא תְּנַן הָעוֹסֵק, מִשּׁוּם סֵיפָא דְּלֹא בָּעֵי לְמִתְנֵי כָּל שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק, דַּהֲוָה אָמֵינָא מִשּׁוּם גַּבְהוּת לִבּוֹ מֵעָשְׂרוֹ אֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה. וּלְהָכִי תָּנֵי הַמְבַטֵּל כּוּ' כְּלוֹמַר מִפְּנֵי שֶׁצָּרִיךְ לַעֲסֹק בְּעָשְׂרוֹ דָּבָר זֶה מְבַטֵּל תּוֹרָתוֹ. וְהָכָא נַמִּי הָכִי קָאָמַר, הַמְקַיֵּם תּוֹרָה מֵעֹנִי, שֶׁאֵין עָסָקָיו מְבַטְּלִין לְמוּדוֹ אֶלָּא מְקַיֵּם לְמוּדוֹ. דֶּרֶךְ חַיִּים. וּלְפִי זֶה נִרְאֶה לִי דְּמֵעֹנִי, גַּם כֵּן אַיְדֵי דְּסֵיפָא דְּתָנַן מֵעֹשֶׁר דְּפֵרוּשׁוֹ מֵחֲמַת עֹשֶׁר, וְאַף עַל גַּב דַּהֲוָה לֵיהּ לְמִתְנֵי בָּעֹנִי:

סוֹפוֹ כוּ'. וְגַם הֱיוֹת שֶׁהַנְּסָיוֹן פְּעָמִים רַבּוֹת יוֹרֶה בְּחִלּוּף זֶה. וְעַבְדָּא דְּרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת אִי בְּעֵית לְאַחְרוּבֵי עָלְמָא כּוּ', כָּתַב בְּדֶרֶךְ חַיִּים, דְּמַתְנִיתִין בְּבֵינוֹנִי בְּמַזָּלוֹ. וְעוֹד, כְּדֵי שֶׁהָעֹשֶׁר לֹא יְבַטְּלוֹ. וְכֵן בַּמִּדְרָשׁ, מִפְּנֵי מָה בְּנֵי עֲנִיִּים כּוּ', שֶׁלֹּא יַעַסְקוּ בִּדְבָרִים אֲחֵרִים וְיִשְׁכְּחוּ דִּבְרֵי תוֹרָה, דִּכְתִיב כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם. וְגַם לְפָעְמִים הוּא מִפֹּעַל הַחֵטְא וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה י

הֱוֵי כוּ'. פְּשִׁיטָא, מַאי קָא מַשְׁמַע לָן. וְיֵשׁ לוֹמַר דְּאָתֵי לְמֵימַר שֶׁיְּהֵא מְעוּט הָעֵסֶק בְּשְׁבִיל הַתּוֹרָה וְלֹא בְּשְׁבִיל הַטּוֹרַח אוֹ הָעֲצָלָה. דֶּרֶךְ חַיִּים:

לְגִרְסַת מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל בְּמִשְׁנָה ד' הָתָם לְעִנְיַן הַגַּאֲוָה וְהָכָא לְעִנְיַן הַלִּמּוּד. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וְאִם עָמַלְתָּ בַּתּוֹרָה. וְיָגַעְתָּ וְטָרַחְתָּ בָּהּ יֵשׁ שָׂכָר הַרְבֵּה כוּ'. כִּי הַשָּׂכָר לְפִי רִבּוּי הֶעָמָל וְהַטֹּרַח, לֹא לְפִי רִבּוּי הַלִּמּוּד. וְלָכֵן לֹא אָמַר וְאִם לָמַדְתָּ, אֶלָּא וְאִם עָמַלְתָּ. כִּי הַכֹּל תָּלוּי בֶּעָמָל, אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט. סִיּוּעַ לוֹ מַתְנִיתִין דְּסוֹף פֶּרֶק ה' דְּקָתָנֵי לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

משנה יא

תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. לְשׁוֹן הָרַמְבַּ"ם, הַתְּשׁוּבָה אַחֲרֵי הַמַּעֲשִׂים הָרָעִים, אוֹ הַמַּעֲשִׂים טוֹבִים בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן. וְהִקְדִּים תְּשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּמָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִין אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים יְכוֹלִין לַעֲמֹד. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְהָרַשְׁבַּ"ם גּוֹרֵס, תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. עַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

כִּתְרִיס. מָגֵן. שֶׁכֵּן תַּרְגּוּם וְלֹא יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן (מְלָכִים ב יט) וְלֹא יְקַדְּמִינָהּ בִּתְרִיסִין. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים מִלְּשׁוֹן תְּרִיסֵי חֲנָיוֹת. פֵּרוּשׁוֹ מַסְגֵּר. עָרוּךְ:

בִּפְנֵי הַפֻּרְעָנוּת. רְצוֹנוֹ לוֹמַר הַמִּתְרַגְּשׁוֹת וּבָאוֹת כְּפִי מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם. אֲבָל אֵין לְפָרֵשׁ פֻּרְעָנוּת עַל חֵטְא, דִּבְזֶה אָמְרוּ [יוֹמָא פ"ח מ"ח] תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין. וּרְאָיָה מִמַּעֲשִׂים טוֹבִים בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

סוֹפָהּ כוּ'. פֵּרֵשׁ רַשְׁ"י עֲתִידָה שֶׁתִּהְיֶה הִעָצָה קַיֶּמֶת וּמַצְלַחַת. וּבְמִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל מְפָרֵשׁ עַל הַכְּנֵסִיָּה עַצְמָהּ, וְהַיְנוּ דְּתָנַן סוֹפָהּ. לוֹמַר שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁתְּרָאֶה בִּתְחִלָּה בָּעֲנִי הַכְּנֵסִיָּה, סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, אַף עַל פִּי שֶׁתְּרָאֶה אוֹתָם מַצְלִיחִין, אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְלֹא קָשְׁיָא (הוֹשֵׁעַ ד) חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם הַנַּח לוֹ, שֶׁהֲרֵי גַּם סוֹפָם לֹא נִתְקַיְּמוּ:

וְשֶׁאֵינָהּ כוּ'. אַף עַל פִּי שֶׁהַכְּנֵסִיָּה הִיא לְדָבָר מִצְוָה, כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ בָּהּ מַחֲשָׁבָה פּוֹסֶלֶת כְּגוֹן יוֹהֲרָא וְגַאוּת אֲשֶׁר הִיא מְצוּיָה בָּעוֹסְקִים עִם הַצִּבּוּר, הֲוֵי שֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, וּלְהָכִי לֹא קָתָנֵי וְשֶׁהִיא לְדָבָר עֲבֵרָה: (עיקר תוי"ט).

משנה יב

כְּמוֹרָא רַבְּךָ. כִּדְאָמְרִינַן בְּבָבָא מְצִיעָא דַּף ל"ג. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י לְפִי שֶׁיּוֹשְׁבִים יַחַד בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ וּמַקְשִׁין וּמְפָרְקִין זֶה לָזֶה וּלְמַדִּין זֶה לָזֶה. עַד כָּאן. וְלֹא שֶׁמַּשְׁוֶה אוֹתָם לְגַמְרֵי, שֶׁאִם כֵּן הַכֹּל שָׁוֶה, אֶלָּא לְעִנְיַן הַחֲבוּב הוּא, כְּלוֹמַר שֶׁיְּהֵא חָבִיב עָלָיו כְּפִי שֶׁהוּא בְּטֶבַע אוֹהֵב וְחָבִיב בְּעֵינָיו לְכַבֵּד אוֹ לִירָא מִי שֶׁהוּא מַדְרֵגָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ. וּמִלַּת חָבִיב נִמְשֶׁכֶת לְכֻלָּם. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

כְּלוֹמַר וְאַף עַל פִּי שֶׁמִּשֶּׁה רַבּוֹ הָיָה, הִנֵּה גַּם לְאַהֲרֹן יֶתֶר שְׁאֵת שֶׁהוּא אָחִיו הַגָּדוֹל. וְדָרְשִׁינַן בְּכְתֻבּוֹת דַּף ק"ג וְאֶת אִמְּךָ לְרַבּוֹת אָחִיךָ הַגָּדוֹל, וּלְפִיכָךְ מִן הַדִּין שְׁקוּלִים הָיוּ וְנִדּוֹנִים כַּחֲבֵרִים, וַאֲפִלּוּ הָכִי קָרֵי לֵיהּ אֲדוֹנִי. וְכָל זֶה רַק מִמִּדַּת הַחֲסִידוּת הִיא. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

משנה יג

בַּתַּלְמוּד. יֵשׁ גּוֹרְסִין בַּתַּלְמִיד. וְהַכַּוָּנָה לְהַזְהִיר שֶׁיְּלַמֵּד לַתַּלְמִיד כָּרָאוּי, שֶׁשִּׁגְגַת הַתַּלְמִיד בְּהוֹרָאָתוֹ עוֹלָה זָדוֹן לָרַב שֶׁמְּלַמֵּד אוֹתוֹ. רִיטְבָ"א: (עיקר תוי"ט).

משנה טו

לֹא זוֹ אַף זוֹ קָתָנֵי, לֹא מִבַּעְיָא שַׁלְוַת רְשָׁעִים שֶׁאֵין בְּיָדֵינוּ, לְפִי שֶׁאָנוּ יוֹדְעִין שֶׁהוּא רָשָׁע וְרוֹאִים כִּי טוֹב לוֹ. אֶלָּא אַף זֶה יִסּוּרֵי הַצַּדִּיקִים שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁנִּרְאֶה צַדִּיק וְאֵינוֹ כֵּן. וְהֵינוּ דְּתָנַן וְאַף. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וְקָתָנֵי וְאַף דְּהָא מִלְּתָא דְּפְשִׁיטָא הִיא שֶׁאֵין בְּיָדֵינוּ הַשַּׁלְוָה אֲנַחְנוּ יְגֵעֵי הַגָּלוּת, וּבָעֵי רַבִּי יַנַּאי בְּזֶה לוֹמַר שֶׁלֹּא נִתְיָאֵשׁ שֶׁנַּחְשֹׁב עַצְמֵנוּ כִּרְשָׁעִים גְּמוּרִים וְשֶׁאֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ חַס וְשָׁלוֹם, וְשֶׁגַּם אֵין אָנוּ צַדִּיקִים וְשֶׁכְּבָר הִשְׁלַמְנוּ מַה שֶּׁעָלֵינוּ לְהַשְׁלִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

שֶׁיּוֹסִיף לְךָ תּוֹעֶלֶת. וְיֵשׁ גּוֹרְסִין, שֶׁנֶּאֱמַר הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ, וְאֶת הוּא הַטָּפֵל, וְרֹעֶה הוּא הָרֹאשׁ:

לַשּׁוֹעֲלִים. אַף שֶׁיֵּשׁ חַיּוֹת פְּחוּתוֹת מֵהֶן, הִמְשִׁיל בָּהֶן, לְפִי שֶׁמִּי שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה הִמְשִׁילוֹ שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לְשׁוּעָלִים, בְּאָמְרוֹ (שִׁיר הַשִּׁירִים ב) אֶחֱזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים וְגוֹ' מְחַבְּלִים כְּרָמִים, כֶּרֶם ה' צְבָאוֹת. שֶׁעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (מִשְׁלֵי ז) רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם. וְאִי אֶפְשָׁר לֵישֵׁב בְּכֹסֶא לַמִּשְׁפָּט וְשֶׁיְּקַבֵּל לְמוֹרֶה אֶלָּא עַל יְדֵי תַּחְבּוּלוֹת וְעָרְמוֹת לְגַנֵּב דַּעַת הָעָם. לָזֶה אָמַר אֲפִלּוּ שֶׁתִּרְאֶה הַרְבֵּה מוֹרֵי הוֹרָאוֹת כָּאֵלֶּה וְאַתָּה רֹאשׁ וְחָשׁוּב מֵהֶם, אַל תְּקַנֵּא בַּחַטָּאִים הָאֵלֶּה לִהְיוֹת כְּמוֹהֶם. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה יז

הָעוֹלָם הַבָּא. רֵישָׁא אַסֵּיפָא לֹא קָשְׁיָא, כִּי הָעוֹלָם הַזֶּה הוּא לַמַּעֲשֶׂה וְעוֹלָם הַבָּא אֶל הַגְּמוּל וְקוֹרַת רוּחַ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעוֹלָם הַבָּא יֵשׁ מְפָרְשִׁים עוֹלָם הַנִּשְׁמוֹת. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים עוֹלָם הַתְּחִיָּה. וְעַיֵּן בְּרֵישׁ פֶּרֶק חֵלֶק:

קוֹרַת רוּחַ. לְשׁוֹן נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ, שֶׁמִּתְקָרֶרֶת וּמִתְיַשֶּׁבֶת דַּעְתּוֹ עָלָיו מִפְּנֵי שִׂמְחָה. רַשְׁ"י: (עיקר תוי"ט).

משנה יט

הַקָּטָן. לְפִי שֶׁהָיָה מַקְטִין אֶת עַצְמוֹ. אִי נַמִּי שֶׁהָיָה [מְעַט] קָטָן מִשְּׁמוּאֵל הַנָּבִיא, שֶׁגַּם הוּא נִבָּא בְּשָׁעַת מִיתָתוֹ, וְהָיָה רָאוּי שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו שְׁכִינָה, אֶלָּא שֶׁאֵין דּוֹרוֹ רָאוּי לְכָךְ, וְנִמְצָא שֶׁזֶּה הַשֵּׁם הוּא לוֹ לְתִהְלָּה וּלְתִפְאֶרֶת. יְרוּשַׁלְמִי:

אַפּוֹ. בְּהַרְמַב"ם נִרְאָה דְּגָרַס, חָרוֹן אַפּוֹ לֹא נֶאֱמַר [שֶׁהוּא חֹם הָאַף לְבַד] אֶלָּא אַפּוֹ [כְּלוֹמַר כָּל הָאַף. כֵּן פֵּרֵשׁ הָרְמָ"ה] מְלַמֵּד שֶׁמּוֹחֲלִין לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְגִרְסָא זוֹ נִרְאֵית עִקָּר. שֶׁעַכְשָׁיו חִדֵּשׁ לָנוּ שְׁמוּאֵל הַדִּקְדּוּק שֶׁבְּכָתוּב זֶה: (עיקר תוי"ט).

משנה כ

יֶלֶד. לְשׁוֹן הָרַמְבַּ"ם, שֶׁהַלּוֹמֵד בִּימֵי הַיַּלְדוּת כוּ'. וְאִם כֵּן פֵּרוּשׁוֹ הַלּוֹמֵד כְּשֶׁהוּא יֶלֶד. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

מָחוּק. שֶׁכְּבָר נֶחְקְקוּ בְּדַעְתּוֹ חֻשְׁבּוֹנוֹת רַבִּים מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם וּכְשֶׁיִּרְצֶה לִזְכֹּר דְּבָרִי תּוֹרָה יִצְטָרֵךְ לְמוֹחֲקָם לְאוֹתָם הַמַּחְשָׁבוֹת וְלֹא יוּכַל לָזֶה בִּשְׁלֵמוּת. וּלְכָךְ לֹא תְּנַן יָשָׁן, שֶׁהוּא הֵפֶךְ חָדָשׁ. הָרִי"א: (עיקר תוי"ט).

כְּמוֹ אֲכִילַת עֲנָבִים שֶׁאֵינָם מְבֻשָּׁלוֹת, שֶׁבְּעוֹדָן בֵּין שִׁנָּיו יַרְגִּישׁ בְּרֵעוֹתָם: כְּמוֹ שְׁתִיַּת הַיַּיִן מֵהַגַּת יֵיטַב לוֹ בִּשְׁתִיָּתוֹ כִּי יֶעֱרַב לַחֵךְ, אֲבָל בְּחַדְרֵי בִּטְנוֹ יִמָּלֵא מַכְאוֹבוֹת. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

כְּמוֹ שְׁתִיַּת הַיַּיִן מֵהַגַּת יֵיטַב לוֹ בִּשְׁתִיָּתוֹ כִּי יֶעֱרַב לַחֵךְ, אֲבָל בְּחַדְרֵי בִּטְנוֹ יִמָּלֵא מַכְאוֹבוֹת. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

משנה כא

הַקִּנְאָה כוּ' מִן הָעוֹלָם. דְּגְמַת מַאֲמָרוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ מִשְׁנָה י"א פֶּרֶק ב' כוּ'. שֶׁהַקִּנְאָה נִמְשֶׁכֶת מֵעַיִן הָרַע, וְהַתַּאֲוָה נִמְשֶׁכֶת מִיֵּצֶר הָרַע, וְהַכָּבוֹד הוּא סִבַּת שְׁנֵאת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁאֵין שָׂנְאוּי לַבְּרִיּוֹת כְּמוֹ הָרוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה כב

לְהֶחָיוֹת. וְלֹא אָמַר לִחְיוֹת, אֶלָּא לְהֶחָיוֹת, שֶׁצְּרִיכִים פֹּעַל וְאֵינָם עוֹמְדִים לְכָךְ, כִּי הַטֶּבַע אֵינוֹ מְחַיֶּבֶת הַתְּחִיָּה שֶׁלְּאַחַר הַמִּיתָה כְּמוֹ שֶׁמְּחַיֶּבֶת מִיתָה לְכָל הַחַיִּים:

וְקָאֵי עַל הַחַיִּים שֶׁאַחַר הַמִּיתָה:

הַדַּיָּן כוּ'. נַקְטִינְהוּ בְּדֶרֶךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ. אֲבָל בְּסֵדֶר זְמַנִּים בַּעַל דִּין קוֹדֵם לִתְבֹּעַ, וְאַחַר כָּךְ יָבִיא עֵדָיו, וְאַחַר כָּךְ יָדִין הַדַּיָּן:

דְּאִי לְהַטּוֹת הַדִּין, זֶה מִן הַשְּׁטוּת, שֶׁיִּרְחַק מִן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מַה שֶּׁלֹּא יְצַיֵּר וְאַף לֹא יְדַמֶּה, כִּי אֵיךְ יְצַיֵּר לוֹ שׁוֹחַד, וּמַה יִּהְיֶה הַשּׁוֹחַד. הָרַמְבַּ"ם. הִקְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים דְּמַאי שֶׁהַכֹּל שֶׁלּוֹ,

שֶׁאֵין נְתִינַת טַעַם עַל שׁוֹחַד שֶׁל מִצְוֹת. וְתֵרֵץ בְּמִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל שֶׁאַף הַמִּצְוָה הִיא הַכֹּל שָׁלוֹ, שֶׁהַבָּא לִטָּהֵר מְסַיְּעִין לוֹ וְאֵין הַמִּצְוָה נִקְרֵאת אֶלָּא עַל שֵׁם הַגּוֹמְרָהּ. עַד כָּאן. וּמִתְּשׁוּבָה לֹא קָשְׁיָא, לְפִי שֶׁאֵינָהּ מִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ אֶלָּא הִיא כְּנֶגֶד הָעֲבֵרָה לְדָחוֹתָהּ מֵעָלָיו:

שֶׁעַל כָּרְחָךְ כוּ'. וּבְחַן זֶה. שֶׁהוּא זוֹכֵר עִנְיָנִים טִבְעִיִּים שֶׁאֵין בְּחִירָה לָאָדָם בָּהֶם, שֶׁעֲלֵיהֶם אָמְרוּ חֲז"ל הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם. וְלֹא אָמַר עַל כָּרְחָךְ אַתָּה חוֹטֵא אוֹ עוֹבֵר אוֹ מְהַלֵּךְ אוֹ עוֹמֵד וּמַה שֶּׁדּוֹמֶה לָזֶה, שֶׁאֵלּוּ כֻּלָּן עִנְיָנִים שֶׁהֵם בִּרְשׁוּת הָאָדָם וְאֵין הֶכְרֵחַ בָּהֶם. הָרַמְבַּ"ם: (עיקר תוי"ט).

לְפִי שֶׁהוּא צוֹפֶה מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (אִיּוֹב כט) בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עָלַי רֹאשִׁי. רַשְׁ"י:

פרק ה

משנה א

וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר כוּ'. הָכִי פֵּרוּשׁוֹ, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר מִזֶּה שֶׁהוּא נִבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת, כְּלוֹמַר אֵיזֶה לִמּוּד נִמְשָׁךְ מִזֶּה. וְלֹא שֶׁהִיא שְׁאֵלָה עַל הַבְּרִיאָה עַצְמָהּ לָמָּה הָיְתָה בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת, אֶלָּא שֶׁרָצָה לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ לָנוּ לִלְמֹד מֵהַבְּרִיאָה שֶׁהִיא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת לִמּוּד מוּסָר נָאֶה, שֶׁהַלֹּא בְּמַאֲמַר אֶחָד כוּ', וְיָצָא לָנוּ מִמַּה שֶּׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה, לְהַפְרַע כוּ'. אֲבָל לֹא שֶׁלְּכָךְ הָיְתָה כַּוָּנַת הַבְּרִיאָה בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת כְּדֵי לְהַפְרַע וְכוּ', שֶׁאֵין זֶה מִמִּדַּת טוּבוֹ יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹת פְּעֻלָּה יְתֵרָה כְּדֵי לְהַפְרַע כוּ'. דֶּרֶךְ חַיִּים:

לְהַבְרִיאוֹת. וְלֹא תְּנַן בָּרָא הָעוֹלָם וְיָכוֹל לִבְרֹא. נִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁהִפְלִיא בָּזֶה הוֹרָאַת הַבְּרִיאָה שֶׁהָיְתָה יֵשׁ מֵאַיִן וְאֶפֶס מָחְלָט, וְלֹא כְּמַחֲשֶׁבֶת הַחוֹשֵׁב בְּחֹמֶר קַדְמוֹן. שֶׁכַּאֲשֶׁר נַאֲמִין בְּאֶפֶס מָחְלָט, צוֹדֵק הַמַּאֲמָר לוֹמַר שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהַבְרִיאוֹת שֶׁהוּא מִצַּד הַנִּבְרָא, שֶׁכְּיָוֹן שֶׁאֶפֶס וְאַיִן מָחְלָט הָיָה, אֵין מוֹנֵעַ מִלְּהַבְרִיאוֹת בְּמַאֲמָר אֶחָד כְּמוֹ בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת. אֲבָל אִלּוּ הָיָה חֹמֶר קָדוּם, לֹא יִצְדַּק לוֹמַר בִּפְשִׁיטוּת שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהַבְרִיאוֹת מִצַּד הַחֹמֶר, כִּי שֶׁמָּא טָבַע הַחֹמֶר לֹא הָיָה מְקַבֵּל הַבְּרִיאָה בְּמַאֲמָר אֶחָד: (עיקר תוי"ט).

משנה ב

לְהוֹדִיעַ. כְּלוֹמַר דָּבָר זֶה מַה שֶּׁהָיוּ עֲשָׂרָה דּוֹרוֹת הוּא מוֹדִיעַ לָנוּ כַּמָּה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֶרֶךְ אַפַּיִם. דֶּרֶךְ חַיִּים:

מִנֹּחַ כוּ'. לֹא דָּמִי לְמֵאָדָם וְעַד נֹחַ. דְּאָדָם וְנֹחַ בִּכְלַל עֲשָׂרָה, אֲבָל הָכָא אֵין נֹחַ בִּכְלָל. אֶלָּא לְפִי דְּסִיֵּם בְּנֹחַ הֲדַר וּפָתַח בֵּיהּ:

לְהוֹדִיעַ כו'. וּמוֹדִיעַ בָּזֶה דָּבָר גָּדוֹל יוֹתֵר מִן הַקּוֹדֶם, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ אַף וְלֹא גָּבֵי דִּילֵיהּ בְּהַשְׁחָתָה וְכִלָּיוֹן גָּמוּר כְּמוֹ בְּדוֹר הַמַּבּוּל. וְנִרְאֶה לִי דְּהַיְנוּ דִּכְתִיב אֶרֶךְ אַפַּיִם, וְלֹא אֶרֶךְ אַף, דִּתְרֵי אַף הֲווּ. חָדָא שֶׁיּוֹצֵא לַפֹּעַל, וּלְבַסּוֹף מַשְׁחִית הַכֹּל, וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹצֵא לַפֹּעַל לְכַלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף, כִּי צַדִּיק מוֹשֵׁל בְּיִרְאַת אֱלֹהִים: (עיקר תוי"ט).

משנה ג

אֲבִינוּ. שֶׁאָנוּ זוֹכִים וּמְקַבְּלִים טוֹבָה בִּזְכוּתוֹ זֶה שֶׁעָמַד בְּכָל נִסְיוֹנוֹתָיו, לְפִיכָךְ קְרָאוֹ הַתַּנָּא בְּכָאן אֲבִינוּ. נִרְאֶה לִי:

וְעָמַד כו'. שֶׁלֹּא הִרְהֵר אַחַר מִדּוֹתָיו. רַשִׁ"י:

לְהוֹדִיעַ כו'. שֶׁבָּזֶה אָנוּ יוֹדְעִים בְּוַדַּאי כַּמָּה חִבָּתוֹ. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁוֹ עַתָּה יָדַעְתִּי, לְהָשִׁיב לַשָּׂטָן וְלַגּוֹיִם הַתְּמֵהִים מַה הִיא חִבָּתִי אֶצְלְךָ יֵשׁ לִי כו': (עיקר תוי"ט).

משנה ד

וְאֵלּוּ הֵם נִסִּים בְּלִי סָפֵק. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וְזֶה הָיָה לְנוֹי וּלְתִפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל. וּבְלֹא אֹהֶל נַמִּי תִּסְגֵּי לָהֶם בְּהִבָּקְעוֹ לְבַד, דְּאֵין סָפֵק דְּהָעָנָנִי כְּבוֹד לֹא סָרוּ מֵהֶם. וְכֵן נַמִּי הַנֵּס הַחֲמִישִׁי נַעֲשָׂה לְנוֹי:

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. לְפִי שֶׁהַמַּכּוֹת בָּאוּ בְּמִשְׁפָּט וּבְדִין עַל הַמִּצְרִיִּים, לְכָךְ יְחֻדַּם הַתַּנָּא לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא דַּיָּן אֱמֶת. אֲבָל בַּנִּסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ לֹא יְחֻדּוּם לוֹ, לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֵן לַנֵּס לְפִי שֶׁהִלְּלוּ עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים כו'. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל:

הַיָּם. מַה שֶּׁהִקְדִּים הַתַּנָּא הַנִּסִּים שֶׁבַּיָּם לְפִי שֶׁעִקַּר הַמַּכּוֹת הָיוּ לְמַעַן סַפֵּר שְׁמוֹ בָּעוֹלָם. וְעִקַּר הוֹדָעָה זוֹ לֹא הָיָה נִכָּר רַק מֵאֲשֶׁר יַפְלֶה ה' בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל. הִלְכָּךְ בְּהֵיוֹתָם עִקְּרִים בְּאֵיכוּת הַפִּרְסוּם, לְכָךְ הִקְדִּימָם אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיוּ קֹדֶם בַּזְּמַן. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל:

נָסוּ. וְאַף עַל פִּי שֶׁהֶעֱגֶל חֵטְא הָיָה, נִקְרָא נִסָּיוֹן, שֶׁעִנְיַן נִסָּיוֹן לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוּא מְעוּט הֶאֱמוּנָה וְהִסְתַּפְּקָם בּוֹ. וְכָךְ הוּא חֵטְא הָעֶגֶל שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ וְלֹא בָּטְחוּ בּוֹ שֶׁיְּלַכּוּ בָּטַח דַּרְכָּם בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוֹלִיכָם בָּהּ מִמִּצְרַיִם וְעַד הֵנָּה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב שֶׁהֶאֱרִיךְ וּמַסִּיק שֶׁאֵין לְחַשֵּׁב הָעֶגֶל לְנִסָּיוֹן, וְלַחֲשֹׁב בְּמִקּוֹמוֹ וַיִּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף, כִּדְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא שֶׁבַּעֲלִיָּתָם מִן הַיָּם אָמְרוּ כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עוֹלִין מִצַּד זֶה כו'. אֲבָל וַיָּבֹאוּ מָרָתָה לְאוּ בְּעֲלִיָּה מִן הַיָּם הָיָה. וּבַגְּמָרָא דְּחָשִׁיב לְעֶגֶל גַּם כֵּן, יֵשׁ לוֹמַר דְּמִתְאוֹנְנִים וְהָאסַפְסוּף חָדָא הוּא, וְתַלְיָא בְּפִלְגְתָּא דְּרַבִּי וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת דַּף קט"ז, עַיֵּן שָׁם. וּבָזֶה נִיחָא הַמִּדְרַשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת מְצֹרָע שֶׁהֵבִיא וְהָיָה לָכֶם לְזֶרַע [שֶׁנֶּאֱמַר עַל הָאסַפְסוּף] עַל מִתְאוֹנְנִים:

בַּמִּדְבָּר. שֶׁעַל שֶׁהָיוּ בַּמִּדְבָּר מָקוֹם שָׁמֵם מֵאֵין יוֹשֵׁב, וְחָסֵר, אֵין כָּל בּוֹ, חָשְׁבוּ אוּלַי שֶׁהוּא מֵחֲסָרוֹן הַשְׁגָּחָתוֹ יִתְבָּרַךְ עַל הַגָּלִיל הַהוּא, וּלְפִיכָךְ נִסּוּהוּ. וְהַיְנוּ דְּדַיֵּיק לְמִתְנֵי בַּמִּדְבָּר.

וְקָא קָרֵי לֵיהּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָקוֹם בְּכָאן, לְהוֹרוֹת כִּי הוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם מֵאֵין פָּנוּי מֵהַשְׁגָּחָתוֹ: מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

משנה ה

עֲשָׂרָה כוּ'. וְקָא מָנֵי לְהוּ דְּלֹא רְמִיזוּ בִּקְרָא כְּלָל:

מֵרִיחַ כוּ'. מִתַּאֲוַת בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ. אִי נַמִּי מֵרֵיחַ אֲבָרִים שֶׁל הַמַּעֲרָכָה. שֶׁאִלּוּ הֵרִיחָה וּבָאת לְטָעֹם מֵהֶן אֵין שׁוֹמְעִין לָהּ לְהַאֲכִילָהּ בְּשַׂר קֹדֶשׁ. רַשׁ"י:

וְלֹא הִסְרִיחַ כוּ'. כְּשֶׁלֹּא הָיְתָה לוֹ פְּנַאי לְהַקְטִיר בַּלַּיְלָה כָּל הָאֲבָרִים שֶׁנִּתְעַכְּלוּ מִבָּעֶרֶב מַעֲלִין אוֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ, וְעוֹמְדִים שָׁם שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים עַד שֶׁיִּהְיוּ פְּנוּיִים לְהַקְטִירָם, שֶׁאֵין לִינָה פּוֹסֶלֶת בָּהֶן בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ, וְנַעֲשָׂה בָּהֶן נֵס וְלֹא הָיוּ מַסְרִיחִין כָּל זְמַן עַכָּבָתָן. רַשׁ"י. וְתָנֵי מֵעוֹלָם, יֵשׁ לוֹמַר דְּאָתָא לַאֲתוּיֵי לְהַבָּמוֹת וְנוֹבֹ וְגִבְעוֹן וּמִשְׁכָּן שֶׁבַּמִּדְבָּר:

בְּבֵית הַמִּטְבָּחַיִם כוּ'. שֶׁבָּעֲזָרָה, בְּמָקוֹם שֶׁהָיוּ שָׁם שֻׁלְחָנוֹת שֶׁל שַׁיִשׁ שֶׁמַּדִּיחִין עֲלֵיהֶם אֶת הָאֵמוּרִים, וְלֹא הָיָה יוֹרֵד שָׁם זְבוּב, מִשּׁוּם מְאוּס. רַשׁ"י:

בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. אַף שֶׁהוּא הִתְגַּבְּרוּת קִטְרוּג הַיֵּצֶר. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

עַמּוּד כוּ'. הָעוֹלֶה מִן הַקָּרְבָּנוֹת. אֲבָל בְּעֵת הַהַקְרָבָה הָיָה הָאֲוִיר נָח. הָרַמְבַּ"ם:

הַזִּיק. לֹא תְּנַן לֹא נָשַׁךְ, אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם אֵרַע לִפְעָמִים שֶׁהָיָה נוֹשֵׁךְ לֹא הָיָה מַזִּיק. וְתָנֵי מֵעוֹלָם, פֵּרֵשׁ בְּמִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל, שֶׁאֲפִשָּׁר דְּאָתָא לַאֲתוּיֵי אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם. שֶׁכְּדָאִית הִיא קְדֻשַּׁת הָאָרֶץ: (עיקר תוי"ט).

משנה ו

הָרוֹצֶה לַעֲמֹד עַל כַּוָּנַת הָעִנְיָן. יְעַיֵּן בְּתוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: וְקָשֶׁה, דְּאָמַר אִם בְּרִיאָה יִבָּרֵא, וַהֲרֵי בְּרוּאָה וְעוֹמֶדֶת כְּפִי קַבָּלַת חָזַ"ל פֹּה כוּ'. וְלִי נִרְאֶה, דְּפִי הָאָרֶץ פֵּרוּשׁוֹ דִּבּוּר הָאָרֶץ, דּוּמְיָא דְּפִי הָאָתוֹן וּפִי הַבְּאֵר. וְהָכִי פֵּרוּשָׁא דִּקְרָא, אִם בִּבְרִיאָה [וּתְחַסֵּר בֵּי"ת הַשִּׁמּוּשׁ בְּתֵבַת בְּרִיאָה, וְכָמוֹהָ רַבִּים] שֶׁמִּימֵי בְּרֵאשִׁית הוּא הַגֵּיהִנֹּם, יִבָּרֵא קְרוּבֵי פִּתְחָא [כְּמַאֲמַר חָזַ"ל בְּחֵלֶק], וְעַל יְדֵי כֵּן וּפָצְתָה [מִלְּשׁוֹן פָּצוּ שְׂפָתָיִן], תִּשְׁמִיעַ קוֹל דְּבָרִים לְהַגִּיד כָּל הַנַּעֲשֶׂה בְּתוֹכָהּ שֶׁיֵּרְדוּ חַיִּים שְׁאוֹלָה לְדִיוּטָא הַתַּחְתּוֹנָה. וְאַחַר כָּךְ בְּשָׁעַת מַעֲשֶׂה אָמַר וְתִפְתַּח וְגוֹ' אָמַר פְּתִיחַת פֶּה לְבַד לִבְלַע אוֹתָם. וְעוֹד הָיָה שֶׁהָעָם נָסוּ לְקוֹלָם, רוֹצֶה לוֹמַר קוֹל דִּבְרֵי הָאָרֶץ, דְּאִם לֹא כֵּן קָשֶׁה דְּאַדְרַבָּה דֶּרֶךְ שׁוֹמְעִים קוֹל צוֹעֲקִים אוֹי וַאֲבוֹי שֶׁיִּתְקָרְבוּ אֶל הַקּוֹל. וְזֶה לְשׁוֹן רַשׁ"י בַּחֲמָשׁ, לְקוֹלָם, בְּשִׁבְיל קוֹל הַיּוֹצֵא עַל בְּלִיעָתָם. וְעַיֵּן שָׁם בַּרְאֵ"ם. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וְקָשֶׁה, דְּאָמַר אִם בְּרִיאָה יִבָּרֵא, וַהֲרֵי בְּרוּאָה וְעוֹמֶדֶת כְּפִי קַבָּלַת חָזַ"ל פֹּה כוּ'. וְלִי נִרְאֶה, דְּפִי הָאָרֶץ פֵּרוּשׁוֹ דִּבּוּר הָאָרֶץ, דּוּמְיָא דְּפִי הָאָתוֹן וּפִי הַבְּאֵר. וְהָכִי פֵּרוּשָׁא דִּקְרָא,

אִם בִּבְרִיאָה [וּתְחַסֵּר בֵּי"ת הַשִּׁמּוּשׁ בְּתֵבַת בְּרִיאָה, וְכָמוֹהָ רַבִּים] שֶׁמִּימֵי בְּרֵאשִׁית הוּא הַגֵּיהִנֹּם, יִבָּרֵא קְרוּבֵי פִּתְחָא [כְּמַאֲמַר חֲזַ"ל בְּחֵלֶק], וְעַל יְדֵי כֵן וּפָצְתָה [מִלְּשׁוֹן פָּצוּ שְׂפָתָי], תַּשְׁמִיעַ קוֹל דְּבָרִים לְהַגִּיד כָּל הַנַּעֲשֶׂה בְּתוֹכָהּ שֶׁיֵּרְדוּ חַיִּים שְׁאוֹלָה לְדִיוֹטָא הַתַּחְתּוֹנָה. וְאַחַר כָּךְ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה אָמַר וְתִפְתַּח וְגוֹ' אָמַר פְּתִיחַת פֶּה לְבַד לְבִלְעֵ אוֹתָם. וְעוֹד הָיָה שֶׁהָעָם נָסוּ לְקוֹלָם, רוֹצֶה לוֹמַר קוֹל דִּבְרֵי הָאָרֶץ, דְּאִם לֹא כֵּן קָשֶׁה דְּאַדְרַבָּה דֶּרֶךְ שׁוֹמְעִים קוֹל צוֹעֲקִים אוֹי וַאֲבוֹי שֶׁיִּתְקָרְבוּ אֶל הַקּוֹל. וְזֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י בַּחֲמָשׁ, לְקוֹלָם, בִּשְׁבִיל קוֹל הַיּוֹצֵא עַל בְּלִיעָתָם. וְעַיֵּן שָׁם בַּרְאֵ"ם. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים הַבְּאֵר עוֹלָה וְנוֹבַעַ מַיִם, וְנִבְרָא אֶל הַבְּאֵר הַזֶּה פֶּה שֶׁיֵּצְאוּ הַמַּיִם בְּכָל מָקוֹם שֶׁהוֹלְכִין. דֶּרֶךְ חַיִּים. וְזֶהוּ גַּם כֵּן כַּוָּנַת רַשִׁ"י שֶׁהַסֶּלַע הָיָה הוֹלֵךְ וּמִתְגַּלְגֵּל. דְּאִי כִּפְשׁוּטוֹ הָיָה לוֹ כָּאן לְהַזְכִּיר הַנֵּס שֶׁהַסֶּלַע נָתַן מַיִם בְּתַלּוּשׁ:

כְּלוֹמַר שֶׁיִּהְיוּ עוֹנִים כְּנֶגֶד הַדִּבּוּר שֶׁלָּהּ. וּבְהָכִי נִיחָא דְּלֹא תָּנֵי פִּי הַסֶּלַע. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וְהַקָּרוֹב אֵלַי שֶׁהָיָה הַדָּבָר נִסִּי וּמַעֲשֶׂה אֱלֹהִים הֵמָּה. וְהַרְבֵּה נִתְלַבְּטוּ בָּזֶה כוּ'. וְכָתַב בַּעַל עֶשָׂרָה מַאֲמָרוֹת [מַאֲמָר חִקּוּר הַדִּין חֵלֶק ב' פֶּרֶק כ'] שֶׁהָיָה זֶה מַעֲשֶׂה אֱלֹהִים בִּלְתִּי מְשֹׁעָר בְּשִׂכְלֵנוּ, לֹא כְּמַעֲשֶׂה הֶדְיוֹט שֶׁצִּירוּ זוּלָתֵנוּ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ וְנַעַר יִכְתְּבֵם:

כְּלוֹמַר לְפִיכָךְ הָיוּ נִגְלָלִים וְלֹא הָיוּ כִּסְנַפְּרִינוֹן שֶׁלָּנוּ שֶׁהוּא מִקְשָׁה וְלֹא נִגְלָל. אֲבָל הָיָה סַפִּירִי לְמַרְאֶה וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטֹהַר. וְהַלּוּחוֹת הָיְנוּ הָרִאשׁוֹנוֹת, דְּאִלּוּ שְׁנִיּוֹת מֹשֶׁה פְּסָלָן מֵעַצְמוֹ:

וְיֵשׁ אוֹמְרִים כוּ'. מַסִּיק בְּדֶרֶךְ חַיִּים, דְּלֹא אֶתּוֹ לְאִיפְּלוּגֵי, אֶלָּא שֶׁכָּל אֶחָד מוֹסִיף עַל הַקּוֹדְמִים. לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּבֵין הַשִּׁמָּשׁוֹת זְמַנִּים מְחֻלָּקִים, כִּדְאִיתָא בְּשַׁבָּת דַּף ל"ד כוּ'. וְנָסַח אֶחָד אֵילּוּ שֶׁל יִצְחָק וְקִבְּרוּ שֶׁל מֹשֶׁה, וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הַמַּזִּיקִין, וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף צְבַת כוּ'. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה ז

[עַיֵּן כֵּלִים פי"ב מ"ז] שֶׁיַּחְסְרֵהוּ הַהַשְׁלָמָה וְהַתִּקּוּן כוּ', וְכֵן אִישׁ שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַעֲלוֹת שִׂכְלִיּוֹת וּמַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת אָמְנָם אֵינָם שְׁלֵמוֹת וְלֹא הוֹלְכוֹת עַל סֵדֶר כָּרָאוּי אֲבָל יֵשׁ בָּהֶן עֵרְבּוּבְיָא וּבִלְבּוּלִים וְהִתְעָרֵב בָּהֶם חִסָּרוֹן, וְאֵין זֶה עִם הָאָרֶץ שֶׁיֵּשׁ לוֹ דֶּרֶךְ אֶרֶץ [שֶׁהֵן מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת בִּלְבַד], וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאֵינוֹ בּוּר דְּמִשְׁנָה ה' פֶּרֶק ב'. הָרַמְבַּ"ם:

שִׁבְעָה דְּבָרִים כוּ'. הִקְדִּימוֹ לַגֹּלֶם לְפִי שֶׁלּוֹ קְדִימָה בַּזְּמַן, וּמִכָּל מָקוֹם בֵּאֵר הַמִּדּוֹת בָּחָכָם שֶׁכֵּן נָאֶה לְהַעֲלוֹת עַל שִׁפְתֵיִם יִשַּׁק מִדּוֹת הֶחָכָם כוּ':

וְזֶה בִּתְשׁוּבָה. אֲבָל בִּשְׁאֵלָה הָא תְּנַן בְּמִשְׁנָה ה' פֶּרֶק ב' וְלֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד:

וּבְמִנְיָן. וְיֵשׁ סְפָרִים דְּלֹא גָּרְסִי וּבְמִנְיָן. וּמִכָּל מָקוֹם לְדָגָרְסִי, אוֹ אוֹ קָתָנֵי. וְעַיֵּן פֶּרֶק קַמָּא דְּעֵדֵיוֹת מִשְׁנָה ה': (עיקר תוי"ט).

כְּלוֹמַר וְלֹא סַגֵּי לֵיהּ בְּמַה שֶׁלֹּא נִכְנַס לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ, אֲבָל יִתְמַהְמֵהַּ גַּם כֵּן עַד שֶׁיֵּדַע שֶׁיְּשִׁיב כַּהֲלָכָה:

וּתְמַהֲנִי דְּזוֹ מִדַּת כָּל אָדָם שֶׁלֹּא לְשַׁקֵּר, כָּל שֶׁכֵּן בִּפְסַק דִּין שֶׁיִּתְלֶה עַצְמוֹ בְּאִילֶן גָּדוֹל כוּ' וְנִמְצָא מַכְשִׁיל הָרַבִּים, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁאֵין הַדִּין כָּךְ, גַּם הָרְאָיָה שֶׁהֵבִיא מֵאַנְשֵׁי חָרָן אֵינוֹ עִנְיָן לְנִדּוֹן זֶה. וְהָרַמְבַּ"ם פֵּרֵשׁ, וְלֹא יִתְפָּאֵר בְּמַה שֶׁלֹּא יָדַע, וְהוּא אָמְרוֹ עַל מַה שֶׁלֹּא שָׁמַע אוֹמֵר לֹא שָׁמַעְתִּי. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

משנה ח

גּוּפֵי כוּ'. כְּלוֹמַר עֲבֵרוֹת חֲלוּקוֹת. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

מְעַשְּׁרִין. מַעֲשֵׂר שֵׁם כּוֹלֵל לְכָל הַמַּתָּנוֹת. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

בַּצֹּרֶת כוּ'. בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת דַּף ל"ב יְלֻפְּינַן לָהּ מִקְּרָא:

הַחַלָּה. כְּלוֹמַר אַף שֶׁלֹּא לִטֹּל אֶת הַחַלָּה. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וְכֵיוָן שֶׁפָּשְׁעוּ הַבַּיִת דִּין וְלֹא עָשׂוּ, לְפִיכָךְ דֶּבֶר בָּא לָעוֹלָם וְאֵינוֹ מַבְחִין בֵּין טוֹב לְרַע וְהָיָה כַּצַּדִּיק כָּרָשָׁע. אֲבָל לְשׁוֹן שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ, לֹא מַשְׁמַע כֵּן, אֶלָּא כִּדְפֵרְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים כְּגוֹן מִיתוֹת בִּידֵי שָׁמַיִם וּכְרֵתוֹת, אִי נַמִּי שֶׁלֹּא בְּהַתְרָאָה אוֹ שֶׁבָּרַח הָעוֹבֵר:

שְׁבִיעִית. שֶׁדִּינָם לְהַפְקִירָם, אִי נַמִּי לְבַעֲרָם לְגַמְרֵי וּכְמוֹ שֶׁתָּנַן בְּמִשְׁנָה ב' פֶּרֶק ט' דִּשְׁבִיעִית. וּלְפִיכָךְ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁהַדֶּבֶר בָּא לָעוֹלָם שֶׁהוּא הֶפְקֵר בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵין הַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית מַבְחִין. וְאִלּוּ חֶרֶב אֶפְשָׁר כִּי יְחַנֵּן קוֹלוֹ שְׁמוֹעַ יִשְׁמַע וְיַנִּיחֵהוּ הָאוֹיֵב. דֶּרֶךְ חַיִּים. וְהָנֵי תְּרֵי כֵּיוָן שֶׁדּוֹמִים בָּעֹנֶשׁ נֶחְשְׁבוּ לְחַד בְּמִנְיַן הַשִּׁבְעָה. וְכֵן בְּסָמוּךְ:

חֶרֶב כוּ'. בַּגְּמָרָא (שָׁם) יְלֻפְּינַן לָהּ מִקְּרָא: (עיקר תוי"ט).

משנה ט

חַיָּה רָעָה כוּ' גָּלוּת כוּ'. כֻּלְּהוּ מַיְתֵי לְהוּ קְרָאֵי בַּגְּמָרָא שָׁם:

מִתְרַבָּה. שֶׁכַּאֲשֶׁר יִקָּרֶה שֶׁיִּהְיֶה דֶּבֶר בְּאֵלּוּ הַפְּרָקִים יִתְרַבֶּה אָז בְּעָוֹן אֵלּוּ, לְפִי שֶׁיִּקָּרֶה בָּהֶם תָּמִיד הֶעָוֹן אֵצֶל קְצָת הָאֲנָשִׁים, וְהִנֵּה הוּא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כִּי הֶחְסִיר חַיּוּת הֶעָנִי וְגַם חָשַׁשׁ שֶׁכְּשֶׁיִּתֵּן שֶׁיֶּחְסַר לוֹ לַחְמוֹ כְּשֶׁיַּאֲריכוּ לוֹ חַיָּיו, לְכָךְ יַחְסְרוּ חַיָּיו וְתִשָּׁאֵר תְּבוּאָתוֹ לַאֲחֵרִים. וּמַעֲתָּה לֹא קָשְׁיָא עַל הַמִּשְׁנָה הַקּוֹדֶמֶת. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל:

וּבְמוֹצָאֵי הֶחָג. כִּי בֶּחָג כְּבָר נִשְׁלַם עֵסֶק הָאֲדָמָה, וּמִי שֶׁנִּתַּן אֵלּוּ הַחֻקִּים נִתָּנִם, וּמִי שֶׁלֹּא נִתָּנִם גָּזְלָם. הָרַמְבַּ"ם: (עיקר תוי"ט).

משנה י

שָׁלִי כוּ'. לֹא בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה אַיְרִינַן, דְּהַנְהוּ מַתְנְיֵין לְקַמָּן מִשְׁנָה י"ג, אֶלָּא בַּהֲנָאָה דְּעָלְמָא: וְדָוְקָא שֶׁהוּא רוֹצֶה לַהֲנוֹת מִנְּכְסֵי אֲחֵרִים מִדַּעְתָּן. דְּאִלּוּ שֶׁלֹּא מִדַּעְתָּן אַף עַל פִּי שֶׁרוֹצֶה גַּם לְהַנּוֹתָם הוּא גַּזְלָן גָּמוּר וְאֵין לְךָ רְשָׁע גָּדוֹל מִזֶּה. וְלֹא דִּבְּרוּ חֲז"ל אֶלָּא בְּדֵעוֹת, וְלֹא עַל הַגַּנָּב וְהַגַּזְלָן שֶׁהוּא רָשָׁע. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל:

חָסִיד. לֹא שֶׁמְּבַזְבֵּז כָּל אֲשֶׁר לוֹ. שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ הַמְּבַזְבֵּז אַל יְבַזְבֵּז יוֹתֵר מֵחֹמֶשׁ, שֶׁלֹּא יְבַזְבֵּז יוֹתֵר מִדַּאי וְיִהְיֶה הוּא בְּהֶכְרֵחַ מֻטָּל עַל הַבְּרִיּוֹת. אֶלָּא בְּמִוָּתֵר כְּפִי הָרָאוּי אַיְרִינַן. דֶּרֶךְ חַיִּים: (עיקר תוי"ט).

משנה יא

קָשֶׁה כוּ'. אֲבָל שֶׁלֹּא יִכְעַס כְּלָל לֹא נִמְצָא בְּשׁוּם דֵּעָה. כִּי מִי לָנוּ גָּדוֹל בַּעֲנָוָה כְּמשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְנֶאֱמַר בּוֹ וַיִּקְצֹף וְגוֹ' וְכוּ'. מִדְּרַשׁ שְׁמוּאֵל:

רָשָׁע. דְּאָמַר מַר לֹא תִּרְתַּח וְלֹא תֶּחֱטָא. רַשִׁ"י. וְדֶרֶךְ חַיִּים מְפָרֵשׁ, כִּי הָא דְּאָמְרִינַן בְּנִדָּרִים כָּל הַכּוֹעֵס בְּיִדּוּעַ שֶׁעָוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין, שֶׁנֶּאֱמַר אִישׁ אַף יְגָרֶה מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב פָּשַׁע: (עיקר תוי"ט).

משנה יב

וְאַף עַל פִּי שֶׁאֶפְשָׁר בְּסַיָּעְתָּא דִּשְׁמַיָּא לְאוֹקוֹמֵי גִּרְסָתוֹ כְּשֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ, מִי שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְכָלַל מִדָּה זוֹ אֵין רָאוּי לְהִקָּרֵא רָשָׁע כֵּיוָן שֶׁחֶסְרוֹן בְּרִיָּתוֹ הֶבִיאוֹ לִידֵי כָּךְ: (עיקר תוי"ט).

משנה יג

וְעֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ לְפִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַבִּירוּת לֵב. וְאֵינוֹ דּוֹמֶה לְעֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל אֲחֵרִים. רַשִׁ"י. אֶלָּא כְּלוֹמַר כְּעַיִן רָעָה דְּמַתְנִיתִין י"ט, שֶׁאֵינוֹ מִסְתַּפֵּק בְּשֶׁלּוֹ וְחוֹמֵד בְּמַה שֶּׁרָאוּי אֶל הֶעָנִי. וְקָשֶׁה דְּאִם כֵּן רָשָׁע הוּא שֶׁעוֹבֵר עַל לֹא תַאֲמִין אֶת לְבָבְךָ. וְאֶפְשָׁר דְּהָכָא אַיְרֵי בְּעַנְיָן שֶׁאֵין מַחְסוֹר לֶעָנִי וְנִמְצָא שֶׁאֵינוֹ מְאַמֵּץ לְבָבוֹ מִתֵּת לֶעָנִי דֵּי מַחְסוֹרוֹ, וְאִלּוּ לֹא הָיָה מִי שֶׁיִּתֵּן הָיָה הוּא נוֹתֵן וּרְצוֹנוֹ לִתֵּן כְּשֶׁיִּמְצָא עָנִי שֶׁאֵין לוֹ נוֹתְנִים, וּמִכָּל מָקוֹם אַבִּירוּת לֵב הוּא. וְהַשְׁתָּא אִתֵּי שַׁפִּיר דְּיִתֵּן וְיִתְנוּ אֲחֵרִים חָסִיד, דְּקָשֶׁה, שֶׁכֵּן הוּא מִדַּת כָּל אָדָם, אֶלָּא דְּהָכָא בְּעָנִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ דַּי סִפּוּקוֹ בִּנְתִינַת אֶחָד מֵהֶם, וְהוּא רוֹצֶה שֶׁיִּתֵּן וְיִתְנוּ כְּדֵי לְמַלְאוֹת סִפּוּקוֹ בְּשֶׁפַע, לְאִישׁ כָּזֶה רָאוּי לְהִקָּרֵא חָסִיד. כֵּן נִרְאֶה לִי: (עיקר תוי"ט).

משנה יד

יֵשׁ לְפָרֵשׁ דְּהָכִי קָאָמַר, אִי נַמִּי לוֹמֵד וְאֵינוֹ מֵבִין. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ, דְּהָכִי קָאָמַר, וְאֵינוֹ שׁוֹנֶה וְאֵינוֹ לוֹמֵד וְלֹא מֵבִין:

חָסִיד. שֶׁמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ וּמַרְאֶה כְּאִלּוּ הוּא צָרִיךְ לַיּוֹשְׁבִים בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעַיִן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה טו

סָפוּג. צָמֶר הַיָּם. הָרַמְבַּ"ם: (עיקר תוי"ט).

משנה טז

בְּדָבָר. גִּרְסַת הָר"ב בְּדָבָר בָּטֵל, בָּטֵל דָּבָר כוּ':

אַמְנוֹן וְתָמָר. לְדֶגְמָא בְּעָלְמָא נַקְטֵיהּ. וּלְפִיכָךְ לֹא קָשְׁיָא רֵישָׁא לְסֵיפָא: (עיקר תוי"ט).

משנה יז

הִלֵּל וְשַׁמַּאי. לְפִי שֶׁתַּלְמִידֵיהֶם לֹא שִׁמְּשׁוּ כָּל צָרְכָּן וּמֵהֶם וְאֵילָךְ רַבְּתָה הַמַּחֲלֹקֶת בְּיִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ נַקְטִינְהוּ לְדֶגְמָא. וּמִשּׁוּם הָכִי נַמֵּי לֹא קָשְׁיָא רֵישָׁא לְסֵיפָא. וְעַיִן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

קַרַח כוּ'. לֹא הִזְכִּיר צַד הַשֵּׁנִי שֶׁהֵם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמוֹ שֶׁזָּכַר בַּחֲלֹקֶת רִאשׁוֹנָה שְׁנֵי הַצְּדָדִים, לְפִי שֶׁבְּכָאן אֵינָם שָׁוִים, שֶׁמֹּשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּוָּנָתָם לַשָּׁמַיִם הָיְתָה, וְלֹא הָיְתָה בָּהֶם שׁוּם בְּחִינָה שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

משנה יח

בַּגְּמָרָא מַפִּיק לְהוּ מִקְּרָאֵי. וְעַיִן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

אֵין מַסְפִּיקִין כוּ'. כְּלוֹמַר אֵין מְסַיְּעִין לוֹ כוּ'. מַה שֶּׁאֵין כֵּן לְשֹׁאֵר עוֹבְרֵי עֲבֵרָה כְּשֶׁיִּתֵּן אֶל לִבּוֹ לָשׁוּב וַדַּאי דַּהֲוֵי בִּכְלָל בָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין לוֹ. וְעַיִן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה יט

שְׁמִצָּות בְּנֵי אָדָם אֵינָם רַק לְפִי דַּעְתָּם. כִּי הַטּוֹבִים לֹא יְצַוּוּ בְּרַע, אֲבָל יַזְהִירוּ מִמֶּנּוּ. וְהַכְּתוּב אוֹמֵר הֵן הֲנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בִּלְעָם. הָרַמְבַּ"ם:

בָּעוֹלָם הַזֶּה. זֶה עַל דֶּרֶךְ יִגִּיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י בְּרֵישׁ פֶּרֶק ד'. דְּאִי לֹא תֵּימָא הָכִי, הֲרֵי כַּמָּה מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָרְעֵבִים וּצְמֵאִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֶלָּא לְפִי שֶׁהֵם מִסְתַּפְּקִין וְאֵינָם צְרִיכִים לַבְּרִיּוֹת נִקְרְאוּ אוֹכְלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר שֶׁשּׁוֹרֶת הַדִּין הוּא אוֹמֵר, אֲבָל אֵל דֵּעוֹת ה' וְלוֹ נִתְכְּנוּ עֲלִילוֹת לְהַנְחִילוֹ יוֹתֵר שָׂכָר בָּעוֹלָם הַבָּא:

יוֹרְשִׁין גֵּיהִנֹּם. בָּעוֹלָם הַזֶּה. כִּדְאָמַר [יוֹמָא דַּף עב] לֹא תִּירְתוּ תַּרְתֵּי גֵּיהִנֹּם. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: וְהוּא גַּם כֵּן אִישׁ מִרְמָה בַּעֲשׂוֹתוֹ תַּחְבּוּלוֹת לִפְעָלוֹת הָרַע. הָרַמְבַּ"ם: (עיקר תוי"ט).

וְהוּא גַּם כֵּן אִישׁ מִרְמָה בַּעֲשׂוֹתוֹ תַּחְבּוּלוֹת לִפְעָלוֹת הָרַע. הָרַמְבַּ"ם:

משנה כ

עַז פָּנִים לְגֵיהִנֹּם. שֶׁמֵּעִיז פָּנָיו שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם:

וְנֶאֱמַר יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה:

וּבֹשֶׁת פָּנִים לְגַן עֵדֶן. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲז"ל כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ בּוּשֶׁת פָּנִים לֹא בְּמְהֵרָה הוּא חוֹטֵא, כְּדִכְתִיב וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

משנה כא

כְּשֶׁתַּחְשֹׁב שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה שֶׁעָשָׂה יַעֲקֹב עִם לָבָן אַחַר שֶׁנָּשָׂא אֶת לֵאָה וְיָלְדָה לוֹ אַחַר שְׁתֵּי שָׁנִים בְּקֵרוּב שֶׁעָלוּ בְּהֵרָיוֹן לִשְׁלֹשָׁה הָאַחִים רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי לְחֶשְׁבּוֹן שִׁבְעָה חֳדָשִׁים לְכָל אֶחָד, נִמְצָא לֵוִי בֶּן אַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה כְּשֶׁיָּצְאוּ מִשָּׁם, הוֹסֵיף עֲלֵיהֶם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁעָשָׂה בַּדֶּרֶךְ וּשְׁמֹנָה עָשָׂר חֳדָשִׁים שֶׁעָשָׂה בְּסֻכּוֹת קַיִץ וְחֹרֶף וְקַיִץ שֶׁהֵם שְׁתֵּי שָׁנִים, הֲרֵי לֵוִי בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּלֶכְתָּם לִשְׁכֶם. וְנִקְרָא אִישׁ. רַשְׁ"י. וּבַחֲמֵשׁ פָּרָשַׁת וַיֵּשֶׁב בְּפָסוּק וַיִּתְאַבֵּל שֶׁפֵּרֵשׁ רַשְׁ"י שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּבֵית אֵל שֶׁהוּא אַחַר מַעֲשֵׂה שְׁכֶם, לֹא דַּיֵּק:

לֹא נִמְצָא רַק שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה. וּבְפֵרוּשׁ רַשְׁ"י דִּשְׁמֹנָה עֶשְׂרֵה פְּעָמִים כְּתִיב אָדָם עַד כִּי מֵאִישׁ לֶקֵּחָה זֹאת. וְצָרִיךְ לוֹמַר דְּאִישׁ נַמִּי מִן הַמִּנְיָן:

בְּמִדְרַשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת קֹרַח. וְנִרְאֶה לִי מִדְּאַשְׁכְּחַן בְּמֵתֵי מִדְבָּר שֶׁלֹּא נֶעֶנְשׁוּ בְּפָחוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים:

גְּמָרָא. וְנִרְאֶה לִי דִּרְצוֹנוֹ לוֹמַר דְּיִשְׂרָאֵל בִּשְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה גֵּרִים הָיוּ, וְגֵר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

לַזַּקְנָה. וְיֵשׁ סְפָרִים דְּגַרְסֵי לַחָכְמָה. **בִּישִׁישִׁים חָכְמָה** נוֹטָרִיקוֹן בֶּן שִׁשִּׁים. רִיטְבָ"א. וְאַף לְגִרְסָתֵנוּ זָקֵן זֶה שֶׁקָּנָה חָכְמָה. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: (עיקר תוי"ט).

משנה כב

בֶּן בַּג בַּג. יֵשׁ לְפָרֵשׁ שֶׁלֹּא הֶאֱרִיךְ יָמִים. וְכֵן בֶּן הֵא הֵא. וְהָרַשְׁבַּ"ם פֵּרֵשׁ שֶׁגֵּרִים הָיוּ. וְהֵם בְּנֵי אַבְרָהָם וְשָׂרָה שֶׁנִּתּוֹסְפוּ ה' עַל שְׁמוֹתָם, וְכָל הַגֵּרִים בְּנֵיהֶם נִקְרָאוּ. וּבַג גִּימַטְרִיָּא ה'. וּקְרָאָם זֶה מְשֻׁנֶּה מִזֶּה כְּדֵי לְהַכִּיר בֵּין זֶה לָזֶה. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל:

וּלְפִי שֶׁדִּבְרֵי תּוֹרָה הֵן צָרֵךְ גָּדוֹל לְבְנֵי אָדָם, הָיָה אוֹמֵר בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי שֶׁהָיוּ הַכֹּל מַכִּירִין בּוֹ כְּשֶׁעָלוּ מִבָּבֶל. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

וַהֲפֹךְ. כֻּפֶל לְשׁוֹן לְחַזֵּק וּלְהוֹרוֹת עַל הַתְּמִידוּת וְהַהַפְלָגָה. וְעִנְיַן הַהִפּוּךְ עַצְמָהּ הוּא חֲזָרַת הַלִּמּוּד:

תָּחֵזִי. רְצוֹנוֹ לוֹמַר הֱאֶמֶת. פֵּרוּשׁ, וְתִרְאֶה הֱאֶמֶת בְּעֵין הַשֵּׂכֶל. כְּתַרְגּוּם וַיַּרְא, וַחֲזָא. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

טוֹבָה הַיְמָנָה. שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁבְּלִמּוּד חָכְמַת יְוָנִית בְּהֶכְרַח אֶלְמֹד מֵהֶם מְדִינִיּוּת וְהַנְהָגָה וּמִדּוֹת טוֹבוֹת, לְהָכִי קָאָמַר שֶׁאֵין לְךָ מִדָּה טוֹבָה הֵימֶנָּה, כִּי כָּל הַמִּדּוֹת טוֹבוֹת עֲרוּכוֹת בַּכֹּל וּשְׁמוּרוֹת בָּהּ. מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל: (עיקר תוי"ט).

משנה כג

וְזֶה בְּשִׂכַר הַצַּעַר וְהַטִּרַח עַצְמוֹ, שֶׁאִם הוּא מְרֻבֶּה שְׂכָרוֹ מְרֻבֶּה. אֲבָל שְׂכַר מִצְוֹת עַצְמָן אִי אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן. כְּדִתְנַן בְּרֵישׁ פֶּרֶק ב'. דֶּרֶךְ חַיִּים: (עיקר תוי"ט).